

Türkiye’de hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruf davranışlarının yatay kesitlerle bir analizi*

Seyit Mümin Cilasun **, Murat Güray Kırdar ***

05 Ocak 2009 tarihinde alındı; 09 Mayıs 2009 tarihinde revize edildi;
10 Mayıs 2009 tarihinde kabul edildi.

Abstract. A cross-sectional analysis of income, consumption and saving behavior of Turkish household

This paper investigates the age profiles of income, consumption and saving of Turkish households, compares them to the profiles reported for various developing and developed countries, and evaluates the results within a life-cycle theory framework. These life-cycle profiles are constructed for separate income quartiles and education groups as well as for the whole population. It is crucial to understand the consumption and saving behavior of different income groups in Turkey due to the high level of income inequality. As current income could be affected by temporary income shocks, we use educational attainment level as an instrument for permanent income in analyzing the relationship between income and consumption/saving. Furthermore, the age profiles presented in this study provide us information as to how savings may evolve in the future as a result of changing demographic conditions. In the second part of the study, cross-section profiles of income, consumption, and saving from 2002 to 2006 are compared to see how these profiles have evolved over time.

Keywords: *Income, Consumption, Saving, Turkey, Household Budget Survey*

JEL Classification: *C83, D12*

Özet.

Bu makale Türkiye’de hanehalklarının yaşam döngüleri boyunca gelir, tüketim ve tasarruf örgülerini, çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki örgülerle karşılaştırmalı olarak, karakterize eder ve sonuçları bir sürekli gelir yaşam döngüsü teorisi tabanında değerlendirir. Yaşam döngüsü profillerini tüm nüfus için açıklamakla beraber, farklı özelliklerdeki hanehalklarının – özellikle gelir grupları ve eğitim seviyesine göre – tüketim ve tasarruf davranışlarının nasıl değiştiğini de analiz eder. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu Türkiye’de gelir gruplarına göre tasarruf ve tüketim davranışını anlamak özellikle önemlidir. Cari gelir kalıcı olmayan gelir şoklarından etkileneceği için, sürekli gelir ile tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi görebilmek için bu çalışma eğitim seviyesini bir araç olarak kullanır. Ayrıca, bu çalışmada ortaya konan yaş profilleri bize değişen demografik koşullara göre gelecekteki tasarrufun nasıl değişebileceği konusunda bilgi vermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yaşa göre gelir, tasarruf ve tüketim profillerinin 2002’den 2006’a kadar nasıl bir seyir izlediği karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gelir, Tüketim, Tasarruf, Türkiye, Hanehalkı Bütçe ve Harcama Anketleri*

JEL Sınıflaması: *C83, D12*

* Bu çalışmaya 107K414 numaralı proje kapsamında destek veren TÜBİTAK’a teşekkür ederiz. Ayrıca, bu çalışmamıza yorum ve önerileriyle katkıda bulunan Ebru Voyvoda’ya teşekkür ederiz.

** Arş. Grv., Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: smcilasun@atilim.edu.tr

*** Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-posta: kirdar@metu.edu.tr

1. Giriş

Tüketim GSMH'nin en büyük kısmını oluşturmaktır ve refahın en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile tüketim ve tasarruf davranışı hem makroekonomide hem de mikroekonomide en önemli konuların başında gelmektedir. Uluslararası literatürde bu konu en çok çalışılan ve tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Literatürde tüketim davranışını analiz etmek için pek çok model geliştirilmiştir. Bunlar arasında Friedman'ın (1957) sürekli gelir hipotezi (*permanent income hypothesis*) ve Modigliani ve Brumberg'in (1954) yaşam döngüsü hipotezi (*life-cycle hypothesis*) modern tüketim fonksiyonu teorilerinin temelini oluşturmaktadırlar. Tüketimin ve tasarruf davranışının dinamik bir olgu olduğunu kabul eden bu teorilerin temel vurgusu, bireylerin zamanlar arasında bölüşümler yaparak tüketimin marjinal faydasını sabit tutma çabalarıdır. Günümüzdeki çalışmaların çoğu, ilk olarak Hall (1978) tarafından geliştirilen, sürekli gelir hipotezinin rasyonel beklentiler eklenmiş halini kullanılmaktadır.

Ekonomik teori tasarrufların, yatırımlar ve dolayısıyla da ekonomik büyüme için çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, tüketim ve tasarruf davranışını anlamak tüm ülkeler ancak özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için çok önemlidir. Buna ilaveten, tasarrufların yetersiz kalıp yatırımları karşılamadığı durumlar cari işlemler açığına yol açarak ekonomilerin kırılganlıklarını artırmaktadır. Cari işlemler açığının finansmanı yurt dışından gelen sermayeyle karşılanmaktadır. Ancak içinde bulunduğumuz küresel krizde karşı karşıya kaldığımız gibi, yaşanan yoğun sermaye çıkışı, ülke parasının değer kaybına ve ekonominin küçülmesine yol açabilmektedir. Bu bağlamda dış finansman ihtiyacının asgaride tutulması için yurtiçi tasarruflar büyük önem taşımaktadır. Daha mikro bir perspektiftikten baktığımızda ise, gelişmekte olan ekonomilerde kredi piyasalarındaki kısıtlar nedeniyle, hanehalkı tasarrufları tüketim ve dolayısıyla refahın önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. Bu ekonomilerde birikmiş tasarrufları olmayan hanehalkları olumsuz ekonomik koşullarla karşılaştıklarında tüketimlerini düzenleyemezler. Bu da uzun vadeli olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir; çünkü böyle bir durumda hanehalkları beşeri sermaye yatırımlarını askıya almak, dolayısıyla gelecekteki kazanma kapasitelerini artırma şansından yoksun kalacaklardır.

Gelişmekte olan ekonomiler ilgili çalışmaların büyük bir kısmında hanehalklarının tüketim ve tasarruf davranışları makro veri kullanılarak analiz edilmiş, (örneğin, bkz. Hussein ve Thirlwall, 1999; Loayza, Hebbel ve Serven, 2000; Masson, Bayoumi ve Samiei, 1998); hanehalklarının mikro seviyedeki tüketim ve tasarruf davranışı ise anket verisi eksikliğinden dolayı

yeterince incelenememiştir¹. Gelişmekte olan ekonomiler literatürüne paralel şekilde Türkiye için de bu alanda yapılmış makro-ekonomik çalışmalar bulunmaktadır (Akçin ve Alper, 1999; Özcan, Günay ve Ertaç, 2003; Özmen ve Yavan, 1999). Ancak tüketime ilişkin teorilerin bireye veya hanehalkına dayanması sebebiyle mikro veri kullanmak daha cazip görünmektedir. Ayrıca, mikro veriye dayalı analizler bireysel farklılıkları kontrol etmeye imkan vermekte; makro veriye dayanan temsili ajan modelleri ise tüm bireysel farklılıkları ortadan kaldırmaktadır.

Türkiye ekonomisi için, bizim bildiğimiz kadarıyla mikro veri kullanılarak yapılan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Van Rijckeghem ve Üçer (2008) Hanehalkı Bütçe ve Harcama Anketleri'ni (HBA) kullanarak Türkiye'de tasarruf miktarlarını etkileyen faktörleri araştırmakta ve tasarruf davranışının yıllar üzerinde nasıl değiştiğini incelemektedirler. Yükseler ve Türkan (2008), geniş kapsamlı çalışmalarının içerisinde, yine aynı anketleri kullanarak gelir ve harcama miktarlarını, bunların türlerine göre dağılımını ve gelir dilimlerine göre nasıl değiştiğini detaylı olarak incelemektedirler. Duygan (2005), 1994 yılı Hanehalkı Tüketim Anketini kullanarak işsiz kalma riskinin dayanıklı tüketim malları alma kararını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Duygan (2006) ise, aynı veri setini kullanarak, 1994 yılında yaşanan krizin farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip hanehalklarının refah seviyelerini nasıl etkilediğini, tüketimlerini analiz ederek incelemiştir. Mikro veri kullanan bir diğer çalışmada ise Duygan ve Güner (2007), 1994 ve 2002 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketlerini kullanarak Türkiye'deki gelir ve tüketim eşitsizliğini incelemiş ve özellikle de bu eşitsizlikte eğitimin rolünü analiz etmişlerdir. Bizim çalışmamızın bu çalışmalardan en önemli farkı burada gelir, tüketim ve tasarrufun yaşam döngüsü boyunca değişimlerinin incelenmesidir. Ayrıca, bu değişkenlerin profilleri gelir dördünleri ve farklı eğitim grupları için de diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmamızda ele alınmaktadır. Cari gelir, sürekli olmayan gelir dalgalanmalarından etkilendiği için, farklı eğitim gruplarına göre tüketim ve tasarruf profillerini incelemek, sürekli gelir ile tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya olanak sağlamaktadır².

Çalışmanın ilk bölümünde, 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi kullanarak gelir, tüketim ve tasarrufların yatay kesit profilleri incelenmiştir. İkinci bölümünde ise 2002-2006 yılları için yatay kesit profilleri karşılaştırılarak zaman içinde gelir, tüketim ve tasarrufun nasıl değiştiği incelenmiştir. Analizler çoğunlukla grafiksel ve gelir, tüketim ve tasarrufların çeşitli nüfus grupları için yaşam döngüsü (yaş) boyunca nasıl ilerlediğini izlemeye ve kar-

¹ İstisnalar olarak Kraay (2000), Attanasio ve Szekely (2000), Hong, Sung ve Kim (2002) ve Marku (2004).

² Bir diğer fark da, bahsedilen çalışmalarda hanehalkı tasarruf oranı, ortalama tasarrufların ortalama gelire bölümü şeklinde tanımlarken, bu çalışmada hanehalklarının tasarruf oranlarının ortalaması ve medyanı çalışmamızda kullanılmaktadır.

şılaştırmaya dayalıdır. Ayrıca, bu tüketim-tasarruf profilleri çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki profiller ile karşılaştırılmıştır.

Bir ülkedeki tasarruflar, ülkedeki gelir kazanan ve dolayısıyla tasarruf edebilen nüfusun oranına bağlıdır. Bu bağlamda yaşa göre tasarruf profillerini çıkarmak ülkenin tasarruf oranını anlamak ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak için önemlidir³. Ayrıca çalışmamızda yaptığımız gelir ve eğitim gruplarına göre ayrımlar, gelir dağılımı oldukça eşitsiz olan Türkiye ekonomisinde, farklı grupların tasarruf davranışlarını anlamaya yardımcı olacaktır.

Yaptığımız analizlere göre gelir ve tüketim profilleri kambur bir yapı sergilemektedir ve kamburun tepesi 40 ile 54 yaşları arasında gerçekleşmektedir. Ancak tüketim gelire göre daha yatay bir şekle sahiptir. Türkiye için gelir ve tüketim profillerindeki kambur şekil, gelişmiş ülkeler için bulunan kambur şekil kadar belirgin değildir. Bunun nedenlerini anlamak, yaşa göre hanehalkı yapısındaki ve işgücüne katılımdaki değişiklikleri ve bununla birlikte doğum yılı kohortları arasındaki farklılıkları analiz etmeyi gerektirmektedir.

Tasarruflar 55-59 yaşlarına kadar artmakta daha sonra biraz düşüş göstermektedir. Türkiye'deki yaşam uzunluğu düşünülürse, 55 ile 64 yaşları arasında gözlemlenen yüksek tasarruf oranı, yaşam döngüsü hipotezinin iddia ettiği tasarruf nedenleri dışında da tasarruf yapmak için nedenler olması gerektiğine işaret etmektedir. Hanehalklarını, hanehalkı reisinin yaşına göre grupladığımızda en genç grup dışındaki tüm yaş grupları için medyan tasarruf oranı pozitifdir. Yüzde 9 olarak bulunan medyan tasarruf oranı, Poterba'nın (1994) sınıflandırmasına göre Türkiye'yi düşük tasarruf oranlı ülkelere grubuna koymaktadır. Bu durum yatırımların finansmanı açısından Türkiye'yi yurt dışından gelen sermayeye bağımlı kılmaktadır.

Sürekli gelirin bir göstergesi olan eğitim seviyesine göre incelediğimizde ise hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruflarının sürekli gelirin artan bir fonksiyonu olduğu bulunmuştur. Eğitim seviyelerine göre çizilen gelir ve tüketim profilleri, bize Türkiye'de doğum yılı kohortları arasındaki farklılıklarının önemini de göstermiştir. Toplam nüfus için çizilen eğriler, eğitim seviyesine göre çizilen eğrilere göre saat yönünde bir rotasyona uğramaktadırlar. Bunun nedeni ise geç yaşlardaki gruplarda yüksek eğitilmiş hanehalkı reislerinin bulunma olasılığının çok daha düşük olmasıdır.

Gelir dağılımı ve tüketimdeki eşitsizliği incelediğimizde ise, bu eşitsizliğin yaş gruplarına göre pek farklılık göstermediğini gördük. Diğer taraftan, tasarruf miktarlarında eğitim grupları arasında görülen farkın yaşam döngüsü boyunca sürmesi, eğitim grupları arasındaki mal varlığı dengesizliğinin yaşa göre giderek artması anlamına gelecektir (eğitim seviyesinin belli bir yaştan sonra artmayacağı düşünülürse).

³ Tasarruf profillerini çıkarmak, Mayıs 2008'de yürürlüğe giren sosyal güvenlik reformunun etkilerinin öngörülmesine de yardımcı olabilecektir.

Bu bulgular, bize Türkiye’de gelecekte tasarruf oranının demografik değişimden nasıl etkilenebileceği konusunda da bilgi vermektedir. Türkiye’de ortalama eğitim seviyesindeki artış ve nüfustaki görece yaşlanma düşünülürse, genç yaş ve düşük eğitim grupları için düşük tasarruf oranları ileride tasarruf oranlarının artabileceği anlamına gelmektedir.

Makalenin geri kalan kısmı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde veri tabanı ve üzerinde çalışılan değişkenlerden bahsedilmektedir. 2005 yılı için yapılan analizler üçüncü bölümde verildikten sonra dördüncü bölümde zaman serilerinin karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmanın son bölümü ise sonuç bölümüdür.

2. Veri Tabanı

Çalışmamız Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan, 2002-2006 Hanehalkı Bütçe Anketleri’ne dayanmaktadır. Bu anketlerde, hanehalkının yapısı ve sosyo-ekonomik durumları ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Ayrıca, tüketim harcamaları ve gelirle ilgili detaylı bilgiler de yine bu anketlerde yer almaktadır.

Daha önceki yıllarda bazı anketler uygulansa da, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 yılından sonra düzenli olarak her yıl anket uygulamaya başlamıştır. 2002 anketi kentsel ve kırsal kesimden toplam 9600 hanehalkına uygulanmıştır. Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde uygulanacak olan harmonize tüketici endeksine baz oluşturması için, 2003 yılında anketin örnek çapı 25920 hanehalkını kapsıyacak şekilde artırılmıştır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında ise örneklem büyüklüğü 8640 hanehalkına sabitlenmiştir. Hanehalkı Bütçe Anketi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm hanehalkları fertlerini kapsamaktadır. Ancak kurumsal nüfus kapsam dışı bırakılmıştır. Örneklem seçiminde tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anketler bir yıl süreyle kırsal kesimden (nüfusu 20.000 ve daha az olan yerleşim yerleri) her ay değişen belirlenen sayıda ve kentsel kesimden (nüfusu 20.001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri) yine her ay değişen belirlenen sayıda hanehalklarına uygulanmaktadır. Örneklem birimi olarak, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda ya da aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk olarak tanımlanan hanehalkı kullanılmıştır. Anketler için anketörler hanehalklarını, anket ayı öncesinde bir, birinci ve ikinci haftada ikişer, üçüncü ve dördüncü hafta bir ve anket ayı bitiminde bir kez olmak üzere toplam sekiz kez ziyaret etmekte, gelir ve tüketim bilgilerini kaydetmektedirler. Örneğe seçilen asıl örnek hanehalkı ile anket yapılması durumunda ikame yaklaşımı kullanılmıştır.

Anketlerden elde edilen bilgi 3 tip veri setinde toplanmıştır; fert veri seti,

hane veri seti ve tüketim veri seti. Fert veri setinde bireylerin yaşı, cinsiyeti, eğitimi, istihdam durumu ve gelirleri gibi değişkenler bulunurken, hane veri setinde hanehalkının sosyo-eonomik durumunu gösteren değişkenler yer almaktadır. Tüketim veri setinde ise mal ve hizmetlere yapılan harcamalarla ilgili değişkenlere yer verilmiştir.

Anketlerden elde edilen ve analizlerimizde üzerinde duracağımız önemli bir değişken tüketim harcamalarıdır. Hanehalkının gerek satın alarak yaptığı harcamalar, gerekse anket ayı içerisinde kendisinin üreterek yine anket ayı içinde tükettiği maddeler, çalışan hanehalkı fertlerinin işyerinde üretilen ya da satılan mal ya da hizmetlerden haneye getirdikleri ile haneye başka hane ya da kuruluşlardan verilen hediyeler; hanehalkı reisi veya hanehalkında yaşayan yetişkin bir fert tarafından bir ay boyunca günlüklere kaydedilmektedir. Günlüklerden elde edilen harcama bilgileri, tüketim veri seti oluşturulurken COICOP (classification of individual consumption by purpose) sınıflama sistemine göre sınıflandırılarak elektronik ortama aktarılmıştır⁴. Sınıflama dayanaklı tüketim mallarını da içermektedir ki bu mallar dayanaklı olmaları sebebiyle tasarruf olarak da nitelendirilebilmektedirler. Veri setinde dayanaklı tüketim malı harcamaları, bu harcamaların değerinin 12'ye bölümü şeklinde verilmektedir. Çalışmamızda yıllık tüketim miktarı, hanehalkının anket ayındaki tüm tüketim harcamalarını kapsayan aylık hanehalkı tüketiminin 12 ile çarpımı şeklinde hesaplanmıştır.

Harcama bilgileri dışında, HBA gelir ve gelirin birleşenlerine dair bilgiler de içermektedir. Gelire ilişkin sorular anket ayının sonunda sorulmakta ve önceki 12 aya ait dönemi kapsamaktadır. Yıllık kişisel harcanabilir gelir, işgücü geliri (ücret, maaş, yevmiye, fazla mesai ücreti, primler vb., tarım geliri, müteşebbüs geliri ve telif haklarından elde edilen gelir), gayri menkul ve mülk geliri (kira, faiz geliri, kar payı ve temettüleri) ve transfer gelirinin (emekli maaşları, vergi iadesi, yaşlılık ve aile yardımları, işsizlik ve hastalık tazminleri, öğrenci bursları ve nafakalar) toplanmasıyla elde edilmektedir. Bu kalemler, vergiler ve sosyal güvenlik kesintileri dahil edilmeden, net kalemler olarak veri setinde yer almaktadırlar. Kişisel harcanabilir gelire ek olarak, hanehalkı harcanabilir gelir değişkeni de veri setinde yer almaktadır. Bu değişken, kişisel harcanabilir gelir toplamına izafi kiranın eklenmesi ve tüketim dışı harcamalar (emlak ve gümrük vergisi gibi vergiler, elektrik, su, telefon gibi cezalar, fitre ve zekat) ile başka hanelere yapılan düzenli nakdi yardımların çıkarılması ile elde edilmiştir. Gelirle ilgili sorular görüşme öncesindeki 12 ayı kapsadığı için hanehalkı harcanabilir geliri anket ayına inflante edilmiştir.

⁴ Sınıflama sistemi şöyledir: 1. Gıda ve alkolsüz içecekler, 2. Alkollü içecekler, sigara ve tütün, 3. Giyim ve ayakkabı, 4. Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, 5. Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, 6. Sağlık, 7. Ulaştırma, 8. Haberleşme, 9. Eğlence ve kültür, 10. Eğitim hizmetleri, 11. Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller, 12. Çeşitli mal ve hizmetler.

Çalışmada kullanılan tasarruf rakamları, yıllık toplam hanehalkı harcanabilir gelirinden, yıllık toplam hanehalkı tüketimi çıkartılarak elde edilmiştir. Diğer bir alternatif ise, dayanıklı tüketim mallarını da içeren bir tasarruf tanımını olurdu. Fakat diğer ülke çalışmalarıyla ilgili olarak kullandığımız referanslarla karşılaştırabilme açısından ilk tanım tercih edilmiştir.

Hanehalkı Bütçe Anketleri aynı zamanda hanehalklarının yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, aile yapısı, konut ve sahip olunan mallar gibi sosyo-ekonomik özellikleriyle de ilgili detaylı bilgi içermektedir⁵.

Değişkenlere ilişkin profiller oluşturulurken, hanehalklarının ankete dahil olma olasılığının tersine eşit olarak hesaplanan ağırlıklar kullanılmıştır. Yıllık gelir düzeyi 100 YTL den düşük olan hanehalkları analizlerden çıkartılmıştır.

3. Yatay Kesit Analizleri

Bu bölümde 2005 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Veri Tabanı'nı kullanarak çıkarılan gelir, tüketim ve tasarruf profillerini irdelenmektedir.

3.1. Gelir

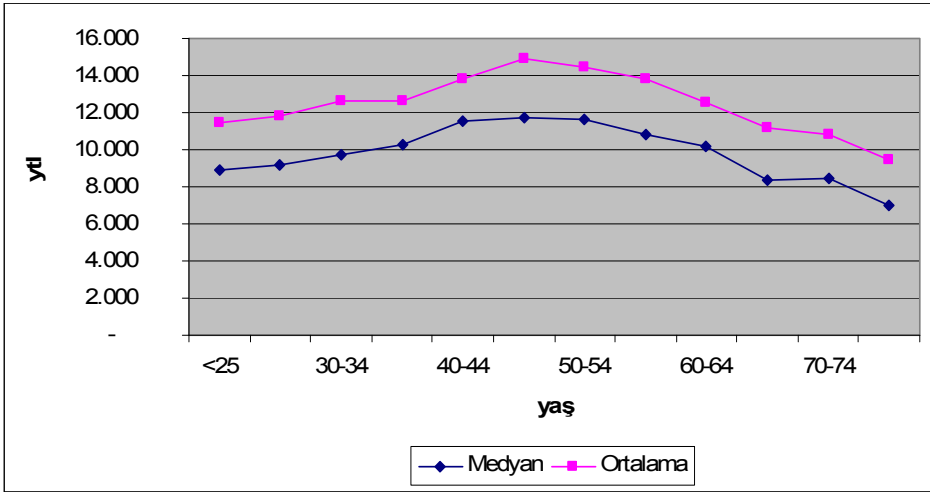
Tablo 1'de beşer yıllık yaş dilimlerine göre medyan ve ortalama gelir seviyeleri listelenmiştir (Fiyatlar 2005 yılı içindir). Burada bizim için önemli olan gelirin mutlak seviyesi değil, yaşam döngüsü boyunca seyridir. (Ortalama değerler çok zengin hanehalkları nedeniyle medyan değerlerden daha yüksektir.)

Tablo 1: Yaşa Göre Gelir Profili (2005, YTL)

Yaş	Medyan Gelir	Ortalama Gelir
<25	8.380	11.751
25-29	9.657	11.940
30-34	10.615	13.662
35-39	11.154	14.355
40-44	13.335	16.035
45-49	13.155	16.064
50-54	13.500	16.307
55-59	12.650	15.514
60-64	10.735	14.458
65-69	9.240	12.507
70-74	9.656	11.826
>74	8.005	11.025
<i>hepsi</i>	11.497	14.573

⁵ Analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin detaylı bilgiler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilmektedir.

Gelirin yaşam döngüsü boyunca değişimi Şekil 1’de görülmektedir. Beklenildiği ve bir çok ekonomide görüldüğü üzere kambur şekilli bir yaşa göre gelir profili gözlemlenmektedir. Medyan gelir 40 yaşına kadar artan bir şekilde artmakta, 40 ile 54 yaşları arasında görece sabit kalmakta, 55 yaşından sonra da sürekli ve neredeyse lineer bir şekilde azalmaktadır. Medyan gelir 40 ile 54 yaşları arasında en yüksek değerlerini almaktadır ki bu yaş aralığı Attanasio’nun (1994) A.B.D. için, Banks ve Blundell’in (1994) İngiltere için verdiği yaş aralığı ile aynıdır⁶. Diğer yandan, A.B.D. (Attanasio, 1994), Almanya (Börsch-Supan, 1994), İtalya (Japelli ve Pagano, 1994) ve Japonya (Takayama ve Kitamura, 1994) için verilen gelir profilleriyle karşılaştırdığımızda gelir profilinin kambur şeklinin Türkiye’de çok daha az belirgin olduğunu görmekteyiz. Diğer bir deyişle, genç yaş gruplarınıninkine kıyasla orta yaş grupları için gelirdeki artış Türkiye’de daha azdır. Türkiye için diğer bir farklılık ise yaşlı aile reislerinin bulunduğu hanehalklarının gelirlerindeki düşüşün A.B.D.’deki (Attanasio, 1994), İngiltere’deki (Banks ve Blundell, 1994) ve Kanada’dakinden (Burbidge and Davies, 1994) daha az olmasıdır.

Grafik 1: Yaşa Göre Gelir Profili (2005)

3.1.1. Dördünlere Göre Gelir

Bu bölümde geliri, gelir dilimi gruplarına göre inceliyoruz. Bu bize gelir dağılımı ve gelir dağılımının yaş ile nasıl değiştiği konusunda bilgi vermek-

⁶ Yine benzer şekilde, Börsch-Supan (1994) Almanya için gelir profilinin tepesinin 45 ile 49 yaşları arasında olduğunu bulmaktadır.

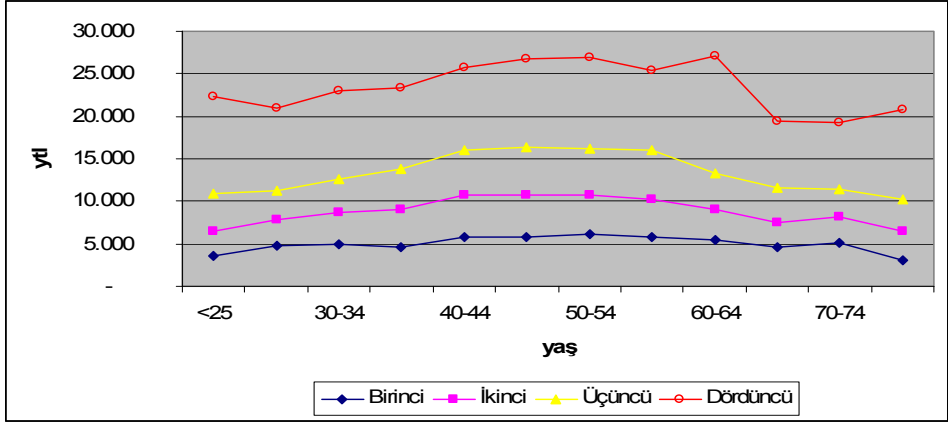
Tablo 2: Dördünlere Göre Medyan Gelir (2005, YTL)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	3.631	6.552	10.964	22.299
25-29	4.850	7.829	11.217	20.888
30-34	5.026	8.610	12.611	22.990
35-39	4.534	9.090	13.747	23.400
40-44	5.760	10.800	16.005	25.748
45-49	5.801	10.699	16.449	26.800
50-54	6.119	10.728	16.182	26.978
55-59	5.786	10.252	15.943	25.456
60-64	5.517	8.971	13.232	27.186
65-69	4.545	7.538	11.588	19.373
70-74	5.090	8.137	11.444	19.264
>74	3.115	6.548	10.165	20.765
hepsi	5.197	9.320	14.139	24.544

tedir. Tablo 2’de dört gelir grubu için (1 en düşük, 4 en yüksek olmak üzere) medyan gelir verilmiştir. Grafik 2’de ise bu veriler çizilmiştir.

Grafik 2’yi incelediğimizde Grafik 1’de gördüğümüz kambur şeklin burada da her gelir dördünü için korunduğunu görmekteyiz. Buna ek olarak, bir ilginç nokta ise, bu kambur şeklin en alt üç gelir grubu için gelir yükseldikçe daha belirgin bir hal almasıdır. Örneğin, 50-54 yaş grubunun medyan gelirinin 25-29 yaş grubunun medyan gelirine oranı, ilk dördün için 1.26 iken, ikinci dördün için 1.37’ye, üçüncü dördün içinse 1.44’e çıkmaktadır. Yine Attanasio’nun A.B.D. için verdiği dördün grafiklerinde de benzer bir yapı görülmektedir: kambur şekil üst gelir gruplarında daha belirgindir. Fakat Türkiye için önemli bir farklılık en zengin gelir dördünü için görülmektedir. Bu grup için kambur şekil, diğer ikinci ve üçüncü dördünlerden daha az belirgindir. Yani en zengin hanhalklarının gelirlerindeki yaşam döngüsü boyunca değişim Türkiye’de görece azdır.

Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlik yaş gruplarına göre pek fazla değişmemektedir. Örneğin, en fakir dördün için medyan gelirin toplam nüfus için medyan gelire oranı bütün yaş grupları için 0,4 ile 0,5 aralığındadır. Bu oran ikinci dördündeki bütün yaş grupları için 0,8 seviyesinde neredeyse sabittir. Üçüncü dördün için bu oran kabaca 1,25’e çıkmakta, en zengin dördün içinse 2’nin biraz üzerinde olmaktadır (Yine bütün yaş grupları için bu rakamlar hemen hemen aynıdır). Diğer yandan A.B.D.’de orta yaş grupları için bu oran genç ve yaşlı gruplara göre daha yüksektir.

Grafik 2: Dördünlere Göre Medyan Gelir (2005)

3.1.2. Eğitim Seviyesine Göre Gelir

Hanehalklarının gelir profillerini son olarak sürekli gelirlerinin iyi bir göstergesi olan eğitim seviyelerine göre inceleyeceğiz. Eğitim seviyesi dört gruba ayrılmıştır: ilköğrenimden az, ilköğrenim, lise ve üniversite. Bu eğitim grupları için yaşa göre örneklem büyüklükleri Apendiks içindeki Tablo A2’de görülebilir. Bu eğitim gruplarına ve yaşa göre medyan gelirler Tablo 3’de verilmiş, Grafik 3’te ise çizilmiştir.

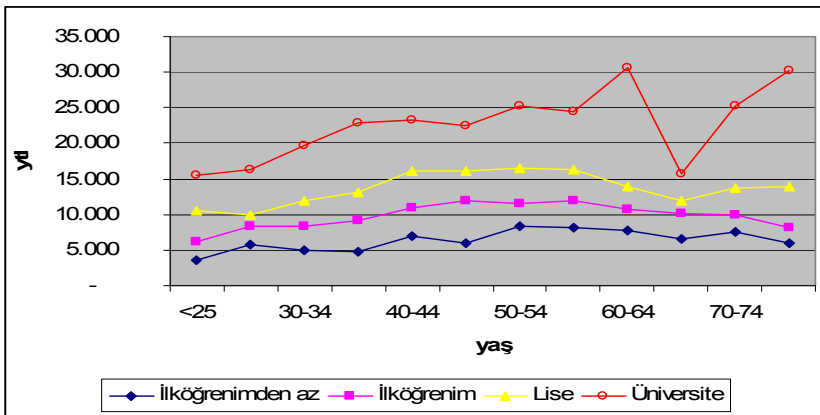
Tablo 3: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir (2005, YTL)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	3.538	6.256	10.486	15.584
25-29	5.714	8.278	9.870	16.386
30-34	5.038	8.382	12.024	19.699
35-39	4.825	9.117	13.104	22.927
40-44	7.020	10.910	16.039	23.257
45-49	5.979	11.950	16.200	22.406
50-54	8.408	11.575	16.499	25.180
55-59	8.110	11.874	16.389	24.475
60-64	7.675	10.735	13.932	30.587
65-69	6.616	10.240	11.870	15.789
70-74	7.572	9.844	13.631	25.311
>74	6.060	8.180	13.875	30.177
hepsi	6.761	10.213	13.865	22.684

Grafik 3’ü incelediğimizde, Grafik 1’de gördüğümüz toplam nüfus için gelirin yaşa göre profilindeki kambur şeklin önemli ölçüde değiştiğini görü-

yoruz. Bütün eğitim seviyeleri için kamburun tepe noktası daha geç yaşlarda gerçekleşmektedir. Toplam nüfus için kamburun tepe noktası 40 ile 54 yaşları arasında gerçekleşmekteyken Grafik 3'te görüleceği üzere, ilköğretimden az eğitilmiş grup için kamburun tepe noktasına 50 yaşından sonra erişilmekte ve 64 yaşına kadar az bir düşüş sergilemektedir. Benzer şekilde ilköğretim mezunları için de kamburun tepe noktasına daha geç yaşlarda, 45 ile 59 yaşları arasında, erişilmektedir. Lise mezunları içinse kamburun tepe noktasına toplam nüfusununkiye benzer bir şekilde 40 yaşından sonra ulaşılsa da, kamburun tepesi daha geç yaşlara kadar (54 yerine 59) devam etmektedir. Üniversite mezunları için kambur şekil tamamen kaybolmuştur. Bu grup için gelir 40 yaşına kadar hızlı bir şekilde, 40 ile 50 yaşları arasında ise yavaş bir şekilde artmakta, fakat sonrasında bir düşüş eğilimi göstermemektedir. Bu grup için son yaş gruplarındaki gözlem sayısı düşük olduğundan (Tablo A2'de görüldüğü üzere), çok düşük ve çok yüksek değerler gözlenmektedir. Dolayısıyla, üniversite mezunları için geç yaşlarda gelir seviyesinin önemli bir düşüş göstermediği yönündeki ampirik bulgumuz görece zayıftır.

Grafik 1'de tüm nüfus için gördüğümüz kambur şekli, Grafik 3'te eğitim seviyelerine göre irdelediğimizde istisnasız bütün eğitim seviyeleri için gelir profilinin saatin ters yönünde bir rotasyona uğradığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle, yüksek yaş grupları için görece bir artış görmekteyiz. Bu da Türkiye'de kohort etkilerinin ne kadar önemli olabileceğine işaret etmektedir. Genç yaş gruplarındaki daha çok yüksek eğitim seviyeliler, yaşlılarda ise daha çok düşük eğitim seviyelilerin olması nedeniyle, bunu göz önüne almayan bir yaşam profili kambur şekli aşırılaştırmakta ve profili saat yönünde çevirerek yaşın belli bir seviyeden sonra gelir üzerindeki negatif etkisini aşırılaştırmaktadır. Bununla beraber, kambur şekil en büyük iki grup olan ilköğretim ve lise mezunları için genel olarak korunmaktadır.

Grafik 3: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir (2005)

A.B.D. için Attanasio (1994) kambur şeklin eğitim seviyesi arttıkça arttığını ve en düşük eğitim seviyeliler için çok zayıf olan kamburun en yüksek noktasına erken ulaştığını not etmektedir (En düşük eğitim grubundakiler mavi yakalı olacağı için fiziksel kabiliyete dayalı işlerinde, bu grubun genç ve sağlıklı yaşlarında daha çok kazanmalarını bekleyebiliriz). Türkiye’de de en düşük eğitim grubundakiler için kambur zayıf olmakla beraber, bir ilginç özellik profilin çok geç yaşlara kadar artan eğilimde olmasıdır.

Diğer bir ilginç özellik ise en yüksek eğitimli grup için kambur şeklin kaybolmasıdır. Oysa Attanasio A.B.D.’de kambur şeklin en bariz olarak bu grup için görüldüğünü söylemektedir. Buradaki önemli bir nokta, Türkiye’de 60 yaşındaki bir üniversite mezunun gözlenemeyen özellikler bakımından (*unobserved heterogeneity*) 25 yaşındaki bir üniversite mezunundan çok farklı olabileceğidir; bu iki yaş grubu için üniversite mezunu oranındaki büyük fark nedeniyle.

Eğitim seviyesi arttıkça kambur şeklin daha bariz hale gelmesi Türkiye’de görülmesi de, erken yaşlarda gelirdeki artış, eğitim seviyesi arttıkça Türkiye’de de daha yüksek olmaktadır (Grafik 3). Örneğin, 35-39 yaş grubu ile 25-29 yaş gruplarının gelirlerini karşılaştıracak olursak, aralarındaki oran, ilköğrenim mezunları için 1.1 iken, bu oran lise mezunları için 1.33’e, üniversite mezunları içinse 1.4’e çıkmaktadır. Gelirdeki artışın eğitim seviyesi arttıkça artması Meksika ve Tayland gibi gelişmekte olan ülkeler için de bulunmuştur (Attanasio ve Szekely, 2000).

3.2. Tüketim

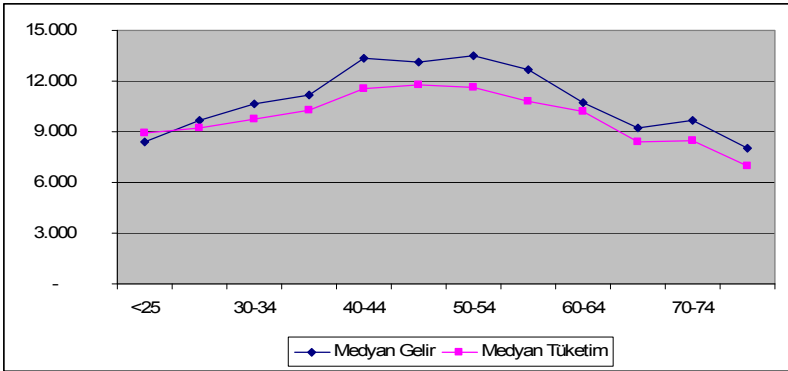
Tüketimin yaş gruplarına göre medyan ve ortalama değerleri Tablo 4’de verilmektedir. Gelir için gözlemlediğimiz kambur şekil, burada da ortaya çıkmaktadır. Reisin 45 ile 49 yaşları arasında olduğu hanhalklarında medyan tüketim, reisin 25 yaşın altında olduğu hanhalklarına göre yüzde 32 daha yüksektir. 65 yaş sonrasında medyan tüketim genç yaşlardakinin de altına düşmektedir. Tüketimde görülen bu kambur şekil, sürekli gelir yaşam döngüsü hipotezinin sonucunda görmeyi beklediğimiz yatay tüketim eğrisinden çok farklıdır. Deaton ve Paxson (2000) bu durumun, yaşam döngüsü boyunca aile kompozisyonunda meydana gelen değişikliklerden kaynaklandığını iddia etmektedir. Literatürde, yaşam döngüsü teorisinin reddedilme sebepleri arasında nakit kısıtı (liquidity constraints) ve ihtiyat güdüsünün (precautionary motives) varlığı da gösterilmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere iyi işlemeyen finansal piyasalar hanhalklarının borçlanmasını engellemekte ve bu da gelire beraber hareket eden tüketim profilleri ortaya çıkartabilmektedir⁷. Ayrıca Türkiye’de herhangi bir sosyal güvenlik sistemine bağlı olmadan çalışanların sayısının yüksek olması, ihtiyat güdüsüyle yapılan tasarrufların önemini de arttırmaktadır.

⁷ Her ne kadar 2005 yılı tüketici kredilerinin oldukça artış gösterdiği bir yıl olsa da, halen kredi alamayacak durumda olan pek çok hanhalkı mevcuttur.

Tablo 4: Yaşa Göre Tüketim Profili (2005)

Yaş	Medyan Tüketim	Ortalama Tüketim
<25	8.888	11.412
25-29	9.194	11.791
30-34	9.733	12.593
35-39	10.288	12.669
40-44	11.575	13.839
45-49	11.772	14.932
50-54	11.636	14.477
55-59	10.818	13.832
60-64	10.220	12.560
65-69	8.402	11.169
70-74	8.468	10.818
>74	6.977	9.495
<i>hepsi</i>	10.370	13.095

Grafik 4’te, Tablo 4’te verilen medyan tüketim değerleri, Tablo 1’de verilen medyan gelir değerleriyle karşılaştırmalı olarak yaşa göre çizilmiştir. Grafikten görüldüğü üzere tüketim profilindeki kamburun tepe noktası, gelir profilindekiyle uyumlu bir şekilde, 40 ile 54 yaşları arasında gerçekleşmektedir. Bununla beraber, tüketim eğrisinin gelir eğrisine göre biraz daha yatay olduğunu görmekteyiz. Gelirle tüketim arasındaki fark, orta yaşlarda (kamburun tepesinde) en yüksek, genç ve yaşlı reislerin olduğu hanehalklarında daha dardır. Fark, özellikle 30 yaş altında iyice daralmaktadır. 25 yaş altında medyan tüketim medyan gelirden daha yüksektir. Tüketim eğrisinin gelir eğrisine göre daha yatay olması İngiltere (Attanasio ve Browning, 1995) ve A.B.D. (Attanasio, 1994) gibi gelişmiş ülkelerde ve Meksika, Peru ve Tayland (Attanasio ve Szekely, 2000) gibi gelişmekte olan ülkelerde de not edilmiştir.

Grafik 4: Yaşa Göre Gelir ve Tüketim Profillerinin Karşılaştırılması (2005)

3.2.1. Gelir Gruplarına Göre Tüketim

Gelir gruplarına göre (dördünlere) göre medyan tüketim değerleri Tablo 5'te listelenmiş, Grafik 5'te ise çizilmiştir. Beklendiği üzere gelir seviyesi arttıkça tüketim de bütün yaş grupları için artmaktadır⁸ (Buradaki gelir seviyesi sürekli gelir dışında geçici gelir dalgalanmalarını da içermektedir. Sürekli gelir hipotezine göre tüketim ile sürekli gelir arasında bir bağlantı vardır.) Ayrıca, Grafik 4'te medyan tüketim profili için gördüğümüz kambur şekil, her bir gelir dördünü için de korunmaktadır⁹.

Gelir dördünleri için daha önce gözlemediğimiz kambur şeklin, alt üç dördün için, gelir seviyesi arttıkça daha belirgin hale gelmesini tüketim için de görmekteyiz. Örneğin, 45-49 yaş grubu için medyan tüketimin 25-29 yaş grubununkine oranı, birinci dördün için 1.15 iken, ikinci dördün için 1.33'e, üçüncü dördün için ise 1.47'ye çıkmaktadır. Dördünlere göre gelir profillerinde, daha önce gözlemediğimiz üzere, en zengin dördün için tüketim profilinde kambur şeklin belirginliği azalmaktadır. Yukarıdaki örnekte oran, en zengin dördün için 1.23'e düşmektedir.

Tablo 5: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim (2005, YTL)

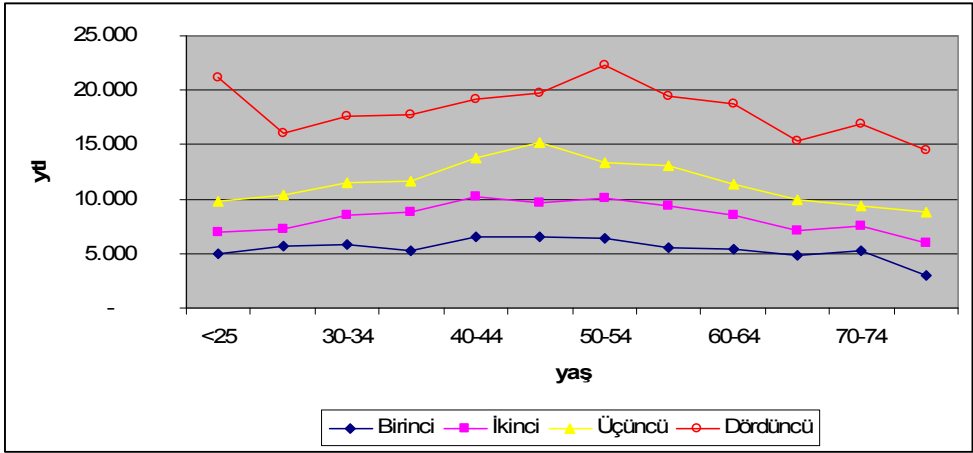
yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	4.993	6.927	9.743	21.166
25-29	5.740	7.300	10.336	16.029
30-34	5.763	8.485	11.482	17.676
35-39	5.321	8.834	11.636	17.823
40-44	6.506	10.236	13.782	19.231
45-49	6.592	9.715	15.175	19.679
50-54	6.387	10.142	13.405	22.260
55-59	5.587	9.366	13.092	19.492
60-64	5.432	8.558	11.330	18.774
65-69	4.778	7.145	9.890	15.278
70-74	5.249	7.525	9.427	16.914
>74	2.951	6.010	8.794	14.469
hepsi	5.601	8.782	12.273	18.832

Dördünlere göre tüketim dağılımdaki farklar, gelir için gördüğümüz gibi, yaşa göre pek değişmemektedir. Buradaki önemli bir nokta, tüketimde dördün-

⁸ Bu sonuç, Türkiye'deki gelir ve tüketim eşitsizliklerini inceleyen Duygan ve Güner'in (2007) bulgularıyla örtüşmektedir. Çalışmalarında yazarlar yüzde 20'lik gelir gruplarına göre grupların tüketim oranlarına bakmışlar ve gelirle birlikte artan oranlar bulmuşlardır. Örneğin en fakir grubunun 2002 yılında tüketimdeki payı %5.4 iken en zengin grubun payı %49.2'dir.

⁹ En yüksek gelir dördününde 25 yaş altı için verilen değer, gözlem sayısının düşük olması nedeniyle (21 gözlem) dolayı yüksek çıkmıştır.

ler arasındaki farklılığın, gelirdeki farklılıklardan daha dar olmasıdır. Örneğin, en fakir dördün için medyan gelirin toplam nüfus için medyan gelire oranı bütün yaş grupları için 0.45 civarında seyrederken, tüketim için aynı oran yine bütün yaş grupları için 0.55 civarındadır.

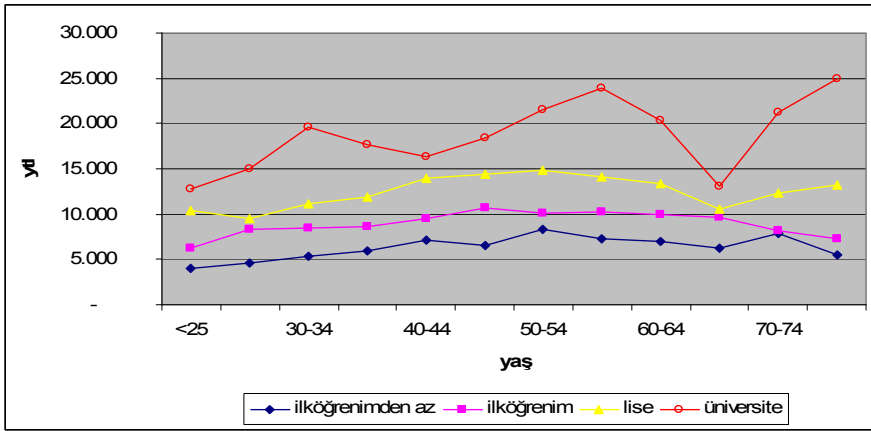
Grafik 5: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim (2005)

3.2.2. Eğitim ve Yaşa Göre Tüketim

Tablo 6'da dört farklı eğitim seviyesi için medyan tüketimin yaşa göre nasıl değiştiği listelenmiş, Grafik 6'da ise çizilmiştir. Sonuçlar medyan gelir sonuçları ile büyük benzerlik göstermektedir. Öncelikle eğitimle beraber toplam tüketim de artmaktadır. Duygan (2005), benzer bir sonucu 1994 yılı verisiyle dayanlı tüketim malları için bulmuştur. Ayrıca, her eğitim grubu için medyan tüketimin aldığı en yüksek değerler toplam nüfus için olandan çok daha geç yaşlarda gerçekleşmektedir. Yine toplam nüfus için olan yaş profiline göre dört eğitim grubu için de profil, saatin ters yönünde dönmüştür. Bu, özellikle en düşük ve en yüksek eğitim grupları için daha barizdir. Aslında, en düşük ve en yüksek eğitilmiş gruplar için kambur şekil neredeyse tamamen kaybolmaktadır. Yaşam profilinin başında ve sonunda, özellikle düşük gelirli hanhalklarının, aileleriyle ya da çocuklarıyla birleşmeleri çok olasıdır. Böyle bir birleşmenin ardından, çocuk ya da baba hanhalkı reisi olacak, hanhalkının tüketimi ise yaşam profilinin iki ucunda beklendiği kadar düşmeyecektir (babanın emeklilik gelirin, çocuğun da bir işe sahip olması varsayımı altında). Ayrıca fakir insanların ölüm ihtimalleri daha fazla olduğundan dolayı yaşam döngüsünün sonunda gözlemlediğimiz kişiler görece daha zengin olanlar olduğu için, yaşlılarda bir tüketim azalması gözlemlenmeyebilir. Bu sebepler düşük eğitim grupları için yatay tüketim profilleri gözlemlenmeyi mümkün kılacaktır.

Tablo 6: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim (2005, YTL)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	4.038	6.293	10.454	12.775
25-29	4.581	8.365	9.574	15.049
30-34	5.378	8.485	11.146	19.669
35-39	5.931	8.674	11.868	17.617
40-44	7.114	9.452	14.032	16.345
45-49	6.555	10.749	14.337	18.363
50-54	8.371	10.144	14.891	21.566
55-59	7.340	10.309	14.173	23.944
60-64	6.909	9.978	13.307	20.352
65-69	6.261	9.662	10.476	13.108
70-74	7.815	8.124	12.398	21.193
>74	5.435	7.348	13.158	25.018
hepsi	6.580	9.367	12.599	18.751

Grafik 6: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim (2005)

3.3. Tasarruf

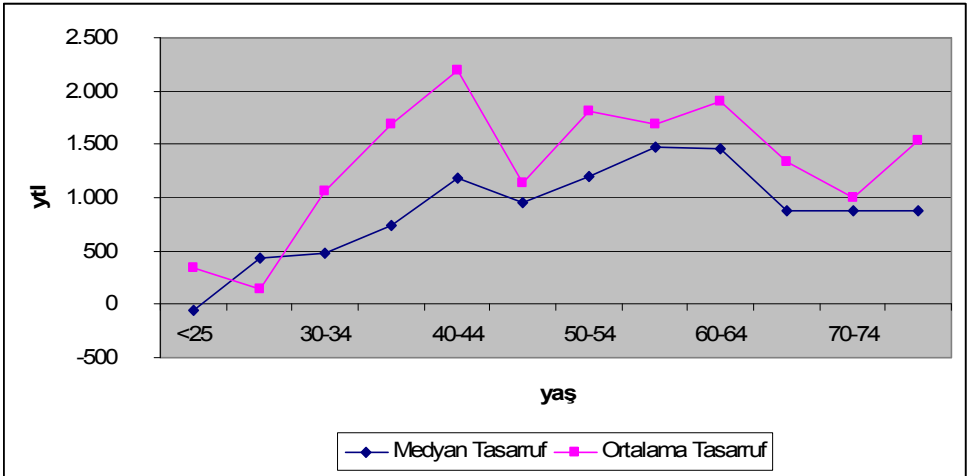
Tablo 7’de medyan ve ortalama tasarruf miktarları yaş gruplarına göre rapor edilmiştir. Grafik 7’de ise bunlar çizilmiştir (Ortalama değerlerde, aşırı değerler nedeniyle medyana gelen dalgalanmalardan dolayı medyan değerler üzerinde durulması daha uygundur).

Tasarruf miktarları yaşa göre önemli ölçüde değişmektedir. Buna ek olarak, tasarruf profili gelir ve tüketim profillerine benzer olarak kambur bir şekil göstermekle beraber, kamburun tepe noktasına daha geç yaşlarda erişilmektedir¹⁰. Grafik 7’de görüldüğü üzere medyan tasarruf değerleri 55-59

¹⁰ Benzer şekilde, tasarruf profilinin tepesinin gelir ve tüketim profillerindekilerden daha geç yaşlarda olduğu Kanada için de not edilmiştir (Burbidge ve Davies, 1994).

Tablo 7: Yaşa Göre Tasarruf Miktarları (2005, YTL)

Yaş	Medyan Tasarruf	Ortalama Tasarruf
<25	-50	339
25-29	436	149
30-34	479	1.062
35-39	744	1.686
40-44	1.189	2.191
45-49	948	1.132
50-54	1.204	1.818
55-59	1.479	1.682
60-64	1.452	1.897
65-69	880	1.338
70-74	884	1.002
>74	877	1.530
<i>hepsi</i>	928	1.476

Grafik 7: Yaşa Göre Tasarruf Profili (2005)

yaşlarına kadar artan bir şekil göstermektedir. 55 ile 64 yaşları arasında medyan tasarruf en yüksek değerlerini almakta¹¹, 65 yaşından sonra ise düşmektedir. Medyan tasarruf düzeyi en genç (25 yaşından küçük) aile reislerinin olduğu hanehalkları dışındaki tüm gruplar için pozitifdir¹².

Burada ilginç olan, gelirin 50-54 yaşlarından sonra düşmeye başlamasına rağmen, tasarrufun 60-64 yaşlarına kadar yüksek değerlerini koruması, ancak 65 yaşından sonra düşüş eğilimi göstermesidir. Dahası, 55 ile 64 yaşları arasındakilerin gelirleri 40 ile 54 yaşları arasındakilerden daha düşük olmasına rağmen, tasarrufları daha yüksektir. Ayrıca, Türkiye'deki gelişmiş ülkelere kıyasla kısa yaşam süresi düşünülürse, 55 ile 64 yaşları arasındaki yüksek tasarruf oranı, yaşam döngüsü hipotezinin iddia ettiği tasarruf nedenleri dışında da nedenler olması gerektiğini işaret etmektedir¹³. Türkiye'de yaşlı grupların görece yüksek tasarruf yapmalarının bir nedeni, önemli bir kesimin sosyal güvenlik sistemi içinde yer almaması olabilir. Diğer bir olası neden ise, yaşlı hanehalkı reislerinin bulunduğu ailelerin kompozisyonlarının Türkiye'de daha farklı olmasıdır: bu hanehalklarında yaşlı aileleriyle yaşayan çalışma yaşındaki çocukların olma olasılığı yüksektir ve bu çocuklar gelecekle için tasarruf ediyor olacaklardır.

3.3.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf

Tablo 8'de gelir gruplarına (dördünlere) göre medyan tasarruf miktarları verilmiş, Grafik 8'de ise bu değerler çizilmiştir. En düşük gelir grubu için tasarrufun bütün yaş grupları için negatif değerler aldığı görülmektedir. Bununla beraber, bu gelir grubu için tasarruf miktarının bütün yaşam döngüsü boyunca az da olsa artan bir eğilim gösterdiği de gözlenmektedir. İkinci dördün için medyan tasarruf 35 yaşından sonra her zaman pozitifdir. Medyan tasarruf bu dördün için 45-49 yaş aralığına kadar artmakta, sonrasında ise yatay bir seyir izlemektedir. Üçüncü dördün için de, ikinci dördüne benzer olarak, 50-54 yaş aralığına kadar artan bir medyan tasarruf profili görülmektedir. Üçüncü dördün için 60 yaşından sonra azalan bir trend de mevcuttur. En zengin gelir grubu için de medyan tasarruf profili 50-54 yaşına kadar artan, 60 yaşından sonra azalan bir eğilim göstermesi açısından üçüncü dördününküne benzemektedir. Fakat, bu en zengin gelir grubu için artış kısmı çok daha az belirgindir. En zen-

¹¹ İngiltere'de ise tasarruf profilinin tepe noktası çok daha erken yaşlarda (40'lı yaşlarda) gözlemlenmektedir (Banks and Blundell, 1994). Kanada'da ise daha benzer bir yaşta, 55 yaş civarında olmaktadır (Burbidge ve Davies, 1994). A.B.D.'de tasarruf profilinin tepe noktası biraz daha erken olmakla birlikte, 51-55 yaşlarında, esas farklılık Türkiye'dekinin aksine geç yaşlarda tasarruflarda görülen düşüştür (Attanasio, 1994). Japonya'daki tasarruf profilinin şekli ise Türkiye'dekine daha benzerdir: profilin tepe noktası 55-59 yaşlarında gözlemlenmekte ve geç yaşlarda da tasarruf oranları yüksek kalmaktadır. Japonya gibi, İtalyan tasarruf profili de Türkiye'dekine daha benzerdir: profilin tepesi 50-54 yaşlarında gerçekleşmekte ve geç yaşlarda da tasarruf düzeyi yüksek değerlerde kalmaktadır.

¹² Tasarruf profili, dayanıklı tüketim mallarının tasarruf olarak değerlendirildiği bir tanım ile de çıkarılmıştır. Bu genişletilmiş tasarruf tanımıyla çıkarılan profile de bir kambur şekil görülmektedir. Bununla birlikte kamburun tepesine daha erken yaşlarda ulaşılmaktadır: tasarruf oranları 40 yaşına kadar önemli bir hızda artmakta, 40 ile 64 yaşları arasında görece sabit kalmaktadır.

¹³ Miras bırakma güdüsü, yaşam süresi konusundaki belirsizler ve sağlık riski gibi.

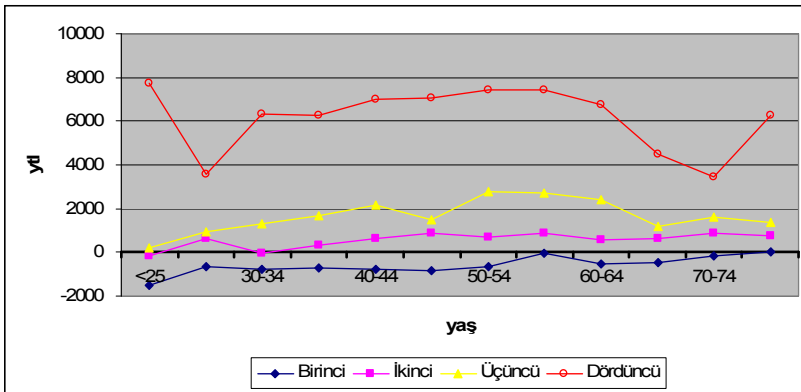
gin dördün için gelir ve tüketim profillerindeki görece yatay seyir göz önüne alınırsa, tasarruflardaki benzer görece yatay seyir de sürpriz olmamalıdır.

Tablo 8 ve Grafik 8’de gördüğümüz gelir seviyesi ile tasarruf arasındaki pozitif ilişki, yaş ilerledikçe birikmiş tasarruf (mal varlığı) eşitsizliğinin artacağı anlamına gelebilir. Fakat, bunun cevabı aynı zamanda gelir grupları arasındaki geçişlere bağlıdır. Eğer yaş ilerledikçe gelir grupları arasındaki geçiş yüksekse, mal varlığı dağılımındaki dengesizliğin artmamasını, hatta azalmasını bekleyebiliriz.

Tablo 8: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf (2005, YTL)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	-1496	-158	179	7707
25-29	-626	623	930	3571
30-34	-798	-18	1336	6318
35-39	-698	328	1691	6288
40-44	-799	638	2170	7026
45-49	-863	880	1469	7043
50-54	-628	717	2775	7450
55-59	-29	882	2686	7409
60-64	-544	585	2400	6757
65-69	-464	656	1197	4480
70-74	-182	884	1617	3445
>74	-3	752	1386	6245
hepsi	-642	585	1918	6278

Gelir gruplarına göre tasarruf miktarlarının önemli bir özelliği ise, en zengin gelir grubu için medyan tasarruf miktarının diğer gelir gruplarındakinin çok daha üstünde olmasıdır. En zengin dördünle onun bir altındaki dördünün (üçüncü dördün) medyan tasarruf miktarları arasındaki fark üçüncü dördün ile birinci dördün (en fakir) arasındaki farktan yüksektir.

Grafik 8: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf (2005)

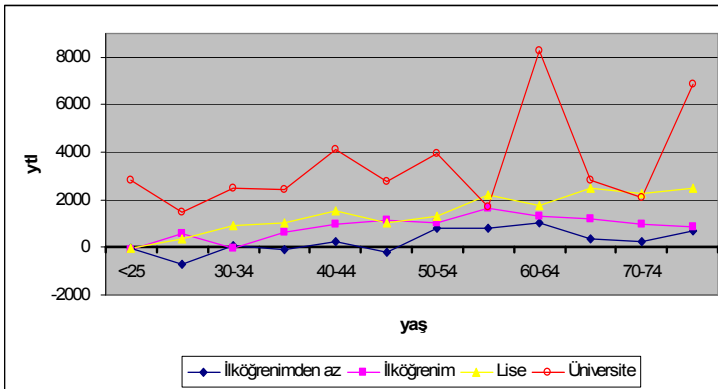
3.3.2. Eğitime Göre Tasarruf

Eğitim seviyesine göre medyan tasarruf miktarları Tablo 9’da verilmiş ve Grafik 9’da gösterilmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça tasarruf miktarı genel olarak artmaktadır. Üniversite mezunlarının tasarruf miktarları diğer gruplarınkinden çok daha yüksektir (özellikle 55-59 yaş aralığına kadar, bu yaş aralığından sonra üniversite mezunları için hücre büyüklükleri çok küçülmektedir).

Tablo 9: Eğitime ve Yaşa Göre Medyan Tasarruf (2005, YTL)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	-42	-76	-50	2.808
25-29	-685	591	355	1.470
30-34	104	-52	892	2.474
35-39	-72	636	1.013	2.413
40-44	240	966	1.550	4.090
45-49	-199	1.131	1.027	2.790
50-54	815	1.030	1.288	3.956
55-59	812	1.645	2.205	1.725
60-64	1.052	1.302	1.740	8.254
65-69	353	1.214	2.484	2.841
70-74	233	976	2.280	2.092
>74	704	877	2.499	6.849
hepsi	384	857	1.130	2.806

İlköğrenim ve ilköğrenimden az seviyelerinde eğitime sahip olan reislerin bulunduğu hanekalklarında, tasarruf ellili yaşların sonuna kadar artmakta, buradan sonra ise azalmaktadır. Bu açıdan, bu eğitim gruplarının tasarruf eğrileri toplam nüfusunkine benzemektedir. Diğer taraftan lise mezunları için yine ellili yaşların sonuna kadar artmakta, fakat sonrasında azalan bir trend göstermemektedir. Üniversite mezunları içinse, lise mezunlarına benzer olarak, medyan tasarruf profili sürekli artan bir eğilim sergilemektedir.

Grafik 9: Eğitime ve Yaşa Göre Medyan Tasarruf (2005)

3.4. Tasarruf Oranı

Medyan ve ortalama tasarruf oranları yaşa göre Tablo 10'da verilmiş, Grafik 10'da ise çizilmiştir. 2005 yılında, tüm nüfus için medyan tasarruf oranını yüzde 9 olmuştur. Medyan tasarruf oranında yaşa göre önemli farklılıklar vardır. En genç reislerin bulunduğu hanehalklarında medyan tasarruf oranı negatiftir (-0,01), fakat diğer tüm yaş grupları için pozitiftir. Grafik 10'de görülen medyan tasarruf profili altmışlı yaşlara kadar artan bir eğilim sergilemektedir. 25-29 yaşları arasında yüzde 6 olan tasarruf oranı 60-64 yaşları arasında yüzde 14'e kadar çıkmaktadır. Çok geç yaşlarda dahi tasarruf oranları görece yüksek değerlerde kalmaktadır. 60 yaş sonrasında medyan tasarruf oranları yüzde 10'un her zaman üzerindedir. A.B.D. (Attanasio, 1994), İngiltere (Banks ve Blundell, 1994) ve Kanada (Burbidge ve Davies, 1994) için verilen bulgularla karşılaştırınca Türkiye'deki medyan tasarruf oranı profilinin yaş ile daha artan bir yapı sergilediğini ve bu bağlamda Takayama ve Kitamura'nın (1994) Japonya için ve Japelli ve Pagano'nun (1994) İtalya için verdiği profillere benzediğini söyleyebiliriz. Attanasio ve Székely'nin (2000) çeşitli gelişmekte olan ülkeler için verdiği değerlerle karşılaştırabilmek adına, tasarruf oranı hanehalklarının ortalama tasarrufunun hanehalklarının ortalama gelirine bölümü şeklinde de tanımlanmıştır. Türkiye'nin, orta yaşlara kadar artan daha sonra ise yatay bir seviye etrafında dalgalanan tasarruf oranı profil yapısının Peru'nunki ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Ancak yaşam döngüsünün son dönemlerinde Peru'da tasarruf oranları çok düşerken, Türkiye'de yüksek seviyelerde sabit kalmaya devam etmektedir. Diğer bir yandan tüm yaş grupları için Türkiye'deki tasarruf oranları, oldukça yatay profillere sahip olan Tayvan ve Tayland'ın bir hayli altında kalmaktadır.

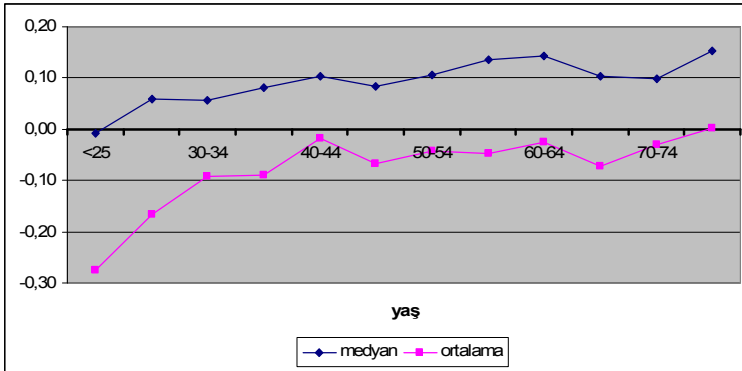
Tasarruf oranına ilişkin seviyelere baktığımızda, ülkemizdeki hanehalklarının tasarruf oranının Poterba'nın (1994) 6 gelişmekte olan ülkenin tasarruf oranlarını özetlediği çalışmasında "az tasarruf eden ülkeler" olarak tanımladığı ülkelerin (Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere ve Kanada) tasarruf oranlarına benzer olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan¹⁴, Tablo 10'a göre Türkiye de "az tasarruf eden ülke" olarak sınıflandırılabilir. Öte yandan, yine karşılaştırma yapmak adına, hanehalklarının ortalama tasarrufunun hanehalklarının ortalama gelirine bölümüyle elde edilen Türkiye'deki yüzde 10,1'lik tasarruf oranı bazı Latin Amerika ülkelerindeki değerlere yakındır. Örneğin Attanasio ve Székely (2000) Peru için tasarruf oranını yüzde 9,6, Meksika içinse yüzde 9,5 olarak vermektedir. Diğer taraftan Türkiye'deki tasarruf oranı bazı Asya ülkelerinden çok daha düşüktür. Yine Attanasio ve Székely (2000), Tayvan için tasarruf oranını yüzde 49,1, Tayland içinse yüzde 29,7 olarak vermiştir. Kore için tasarruf oranı yüzde 16,3 (Hong ve ark., 2002) ve

¹⁴ Çalışmada yer alan diğer iki ülke olan ve "yüksek tasarruf eden ülkeler" olarak tanımlanan İtalya ve Japonya'nın tasarruf oranları çoğu yaş grubu için yüzde otuzun üzerindedir.

Yeni Zelanda içinse yüzde 30 (Gibson ve Scobie, 2001) olarak verilmiştir. Burada üzerine durulması gereken bir nokta, demografik yapının ülkelerin tasarruf oranlarındaki farklılığa etkisi olup olmadığıdır. Bu bağlamda Attanasio ve Székely (2000) Latin Amerika ülkeleriyle Asya ülkeleri tasarruf oranlarının arasındaki yüksek farklılığın demografik yapıyla ilişkisini araştırmak adına, bir ülkenin yaş gruplarının nüfus içindeki ağırlığını kullanarak diğer ülkenin ağırlıklandırılmış tasarruf oranını hesaplamışlardır. Bu yöntemle çıkartılan tasarruflara bakılınca ülkeler arasındaki fark önemli ölçüde azalmıştır, zira Latin Amerika ülkelerinde 0-15 yaş arası grup oldukça kalabalıktır. Ülkemizdeki nüfus yapısının 0-15 yaş grubunun yoğunluğu bakımından Latin Amerika ülkeleriyle benzerliği göz önüne alınınca, Asya ülkeleriyle Türkiye'deki hanehalklarının tasarruf oranları arasındaki yüksek farkın önemli bir nedeninin demografik yapıdaki farklılık olduğu yorumu getirilebilir.

Tablo 10: Yaşa Göre Tasarruf Oranları (2005)

Yaş	Medyan Tasarruf	Ortalama Tasarruf
	Oranı	Oranı
<25	-0,01	-0,27
25-29	0,06	-0,17
30-34	0,06	-0,09
35-39	0,08	-0,09
40-44	0,10	-0,02
45-49	0,08	-0,07
50-54	0,11	-0,04
55-59	0,13	-0,05
60-64	0,14	-0,02
65-69	0,10	-0,07
70-74	0,10	-0,03
>74	0,15	0,00
<i>hepsi</i>	0,09	-0,06

Grafik 10: Yaşa Göre Tasarruf Oranı Profili (2005)

3.4.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf Oranları

Dört gelir grubu için ayrı olarak hesapladığımız medyan tasarruf oranı Tablo 11’de verilmiş, Grafik 11’de ise çizilmiştir. Toplam nüfus içinde, en fakir gelir dördününün tasarruf oranının yüzde -13 olduğunu, bunun ikinci dördün için yüzde 6’ya, üçüncü dördün için yüzde 13’e, ve en zengin dördün içinse yüzde 24’e çıktığını görmekteyiz.

Tablo 11: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı (2005)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	-0,33	-0,03	0,02	0,30
25-29	-0,13	0,09	0,09	0,16
30-34	-0,16	0,00	0,10	0,28
35-39	-0,18	0,04	0,12	0,26
40-44	-0,14	0,07	0,14	0,27
45-49	-0,19	0,09	0,09	0,29
50-54	-0,12	0,07	0,17	0,28
55-59	0,00	0,08	0,17	0,29
60-64	-0,11	0,06	0,17	0,28
65-69	-0,10	0,10	0,11	0,22
70-74	-0,04	0,12	0,15	0,16
>74	0,00	0,13	0,16	0,31
hepsi	-0,13	0,06	0,13	0,26

En fakir gelir dördünü için medyan tasarruf oranı hep negatif değerler almaktadır. Bu A.B.D., Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler için de böyledir. Bununla birlikte, bu gelir grubunun yaşa göre medyan tasarruf oranı profili sürekli artan bir yapı göstermektedir. İkinci dördün için medyan tasarruf oranı sadece en genç yaş grubu için negatif, diğer bütün yaş grupları için pozitifdir. Bu dördün için de medyan tasarrufun yaşa göre profili artan bir trend göstermektedir. 60 yaş sonrasında tasarruf oranları bu dördün için yüzde 10’un üzerindedir. Üçüncü dördün için de medyan tasarruf profili artandır. Bu artış özellikle 50-54 yaş grubuna kadar bariz, sonrasında ise daha yataydır. Üçüncü dördün için tasarruf oranları elli yaş üzerinde genelde yüzde 15’in üzerindedir. En zengin dördün için medyan tasarruf profili, yüzde 30 tasarruf oranının biraz altında, çok daha yatay bir yapı sergilemektedir.

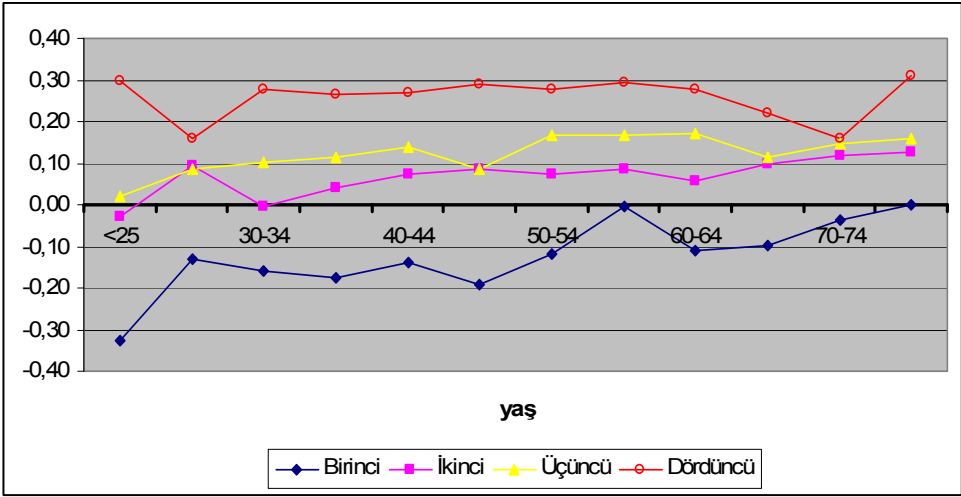
Daha zengin gruplar için tasarruf oranı profillerinin daha yatay bir görünüm sergilemesi A.B.D.’deki bulgulara benzerlik göstermektedir¹⁵. Türkiye’de en zengin dördün için gelir ve tüketim eğrilerini görece yatay bulmuştuk. Tam tersine A.B.D.’de bu grup için hem gelir hem de tüketim profillerindeki kambur şekil en barizdi. Diğer yandan, bu gelir grubu için tasarruf oranı profilinin

¹⁵ Japonya için ise, tam tersine, Takayama ve Kitamura (1994) en zengin dördün için tasarruf profilinin diğer dördünlerin tasarruf profillerinden yaş ile daha artan bir trend sergilediğini göstermiştir.

görece yataylığı her iki ülke için de benzerlik göstermektedir. Gelir gruplarının tasarruf oranlarını Kanada'daki değerlerle karşılaştırdığımızda, düşük gelir gruplarının Türkiye'de daha az tasarruf ettiklerini (daha fazla borçlandıklarını), yüksek gelir gruplarının ise daha fazla tasarruf ettiklerini görmekteyiz.

Grafik 11'de diğer dikkat çeken bir nokta ise ikinci ve üçüncü dördünün tasarruf oranlarının görece yakınlığıdır. Üçüncü dördünün profilinin ikinci dördününküne uzaklığı en zengin dördününküne olan uzaklığından daha az, benzer şekilde ikinci dördünün profilinin üçüncü dördününküne uzaklığı birinci dördününküne uzaklığından çok daha azdır.

Gelir dördünlerine ek olarak, yine Attanasio ve Szekely'nin (2000) yaptığı analizlerle karşılaştırabilmek için, tasarruf oranlarını yüzde 20'lik gelir gruplarına göre inceledik. Buna göre, Türkiye'deki en fakir gelir grubu için tasarruf oranı olan $-0,35$ 'in Tayland'a ($-0,32$) yakın olduğunu görmekteyiz. Ancak ikinci beşlik için Tayland'daki oran pozitifken, Türkiye'de negatif olarak kalmaktadır. En zengin gruba baktığımızda ise Türkiye'deki tasarruf oranının ($0,24$), Tayvan ($0,54$), Tayland ($0,49$) ve Peru'nun ($0,40$) bir hayli altında olduğunu, Meksika'ya ($0,21$) ise yakın bir değer aldığını gözlemlemekteyiz.

Grafik 11: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı (2005)

3.4.2. Eğitim Seviyesine Göre Tasarruf Oranları

Gelir ile tasarruf oranları arasındaki ilişkiyi anlamamız açısından bu bölümde son olarak eğitim seviyesine göre tasarruf oranlarını irdeleyeceğiz. Eğitim seviyesinin sürekli gelir ile ilişkisinin kuvvetli olmasını bekleriz. Bu açıdan eğitimin sürekli gelir için iyi bir araç değişkeni olacaktır. Bununla bir-

likte gelir dördünlerinden farklı olarak – ve bu amaçla üstün olarak – geçici gelir dalgalanmalarıyla arasında bir ilişki olmamasını bekleriz.

Tablo 12’de medyan tasarruf oranları dört eğitim seviyesine göre tablo-
lanmış, Grafik 12’de ise çizilmiştir. İlköğretimden az eğitime sahip olan grup
için tasarruf oranları 50-54 yaş aralığına kadar sıfır civarında seyretmekte,
daha sonra yüzde 5’in üzerinde pozitif değerler almaktadır¹⁶. İlköğretim mezunları için medyan tasarruf profili 55-59 yaşlarına kadar artan bir trend göstermektedir, sonrasında ise yüzde 15’in biraz altında yatay bir seyir sergilemektedir. Lise mezunları için de, ilköğrenim mezunlarına benzer olarak, tasarruf oranları 55-59 yaşlarına kadar artmakta, daha sonra ise yüzde 15 seviyesi civarında yatay bir trend göstermektedir. Üniversite mezunları içinse medyan tasarruf oranı, ortalama olarak yüzde 16 seviyesinde, çok daha yatay bir eğilim sergilemektedir¹⁷. Tasarruf oranlarının seviyesi ile sürekli gelir arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, sürekli gelir arttıkça tasarruf oranlarının da önemli ölçüde arttığını görmekteyiz. Ayrıca, hiç bir eğitim grubu için yaşam döngüsünün sonunda, tasarruf oranlarında önemli bir azalış görülmemektedir. Bu durum, Meksika, Tayland, Peru, ve Tayvan gibi ülkelerde de geçerlidir. (Attanasio ve Szekely, 2000).

Grafik 12’den çıkarılabilecek önemli bir sonuç, eğitim seviyesi arttıkça medyan tasarruf profilinin daha yatay bir görünüm sergilemesidir. Bir önceki ara bölümde gelir seviyelerine göre benzer bir bulguyu not etmiştik. Diğer bir ilginç bulgu ise ilköğrenim mezunları ile lise mezunlarının tasarruf oranları arasındaki benzerliktir. Halbuki Tablo 3’te gördüğümüz üzere bu iki grubun gelir seviyeleri arasında kayda değer bir fark bulunmaktadır.

Attanasio ve Székely (2000) çalışmasında yer alan ülkelerle karşılaştırdığımızda, Türkiye için bulduğumuz rakamlarla en önemli farkın en eğitilmiş grup için olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye’de en yüksek eğitim grubu için ortalama tasarruf oranı olan yüzde 15.3’ün, Meksika’daki en yüksek eğitim grubunun tasarruf oranına yakınken (yüzde 16), Peru (yüzde 24), Tayland (yüzde 43) ve Tayvan’dan (yüzde 50) daha düşük olduğu görülmektedir.

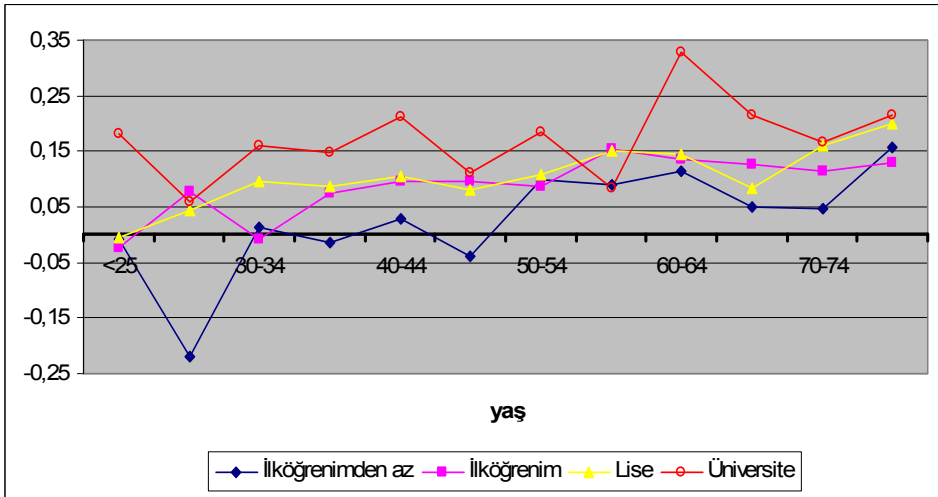
Hanehalkı reisleri içinde üniversite ve lise mezunlarının oranlarını karşılaştırdığımızda, Türkiye’nin Peru ve Meksika ile benzerlikler gösterdiğini ancak özellikle üniversite mezunu oranı olarak Tayvan’ın çok altında kaldığını görmekteyiz (Attanasio ve Szekely, 2000). Dolayısıyla, Tayvan’a kıyasla Türkiye’deki düşük tasarruf oranları hem eğitim seviyesine göre daha düşük tasarruf oranlarından hem de daha yüksek tasarruf eden yüksek eğitilmiş grupların nüfustaki görece küçük oranından kaynaklanmaktadır.

¹⁶ 25-29 yaş grubu için tasarruf değeri bu eğitim seviyesi için bu yaş grubunda bulunan hanehalklarının sayısının azlığı (16) nedeniyle yüksek negatif bir değer almıştır.

¹⁷ Bu grup için profil bu gruptaki kişi sayısının özellikle yüksek yaş gruplarındaki azlığı nedeniyle daha oynaktır.

Tablo 12: Eğitim Seviyesine Göre Medyan Tasarruf Oranları (2005)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğretimden az	İlköğretim	Lise	Üniversite
<25	-0,01	-0,02	0,00	0,18
25-29	-0,22	0,08	0,04	0,06
30-34	0,01	-0,01	0,10	0,16
35-39	-0,01	0,07	0,09	0,15
40-44	0,03	0,09	0,11	0,21
45-49	-0,04	0,10	0,08	0,11
50-54	0,10	0,09	0,11	0,18
55-59	0,09	0,15	0,15	0,09
60-64	0,11	0,13	0,15	0,33
65-69	0,05	0,13	0,08	0,22
70-74	0,05	0,11	0,16	0,17
>74	0,16	0,13	0,20	0,21
hepsi	0,06	0,09	0,10	0,16

Grafik 12: Eğitim ve Yaşa Göre Tasarruf Oranı (2005)

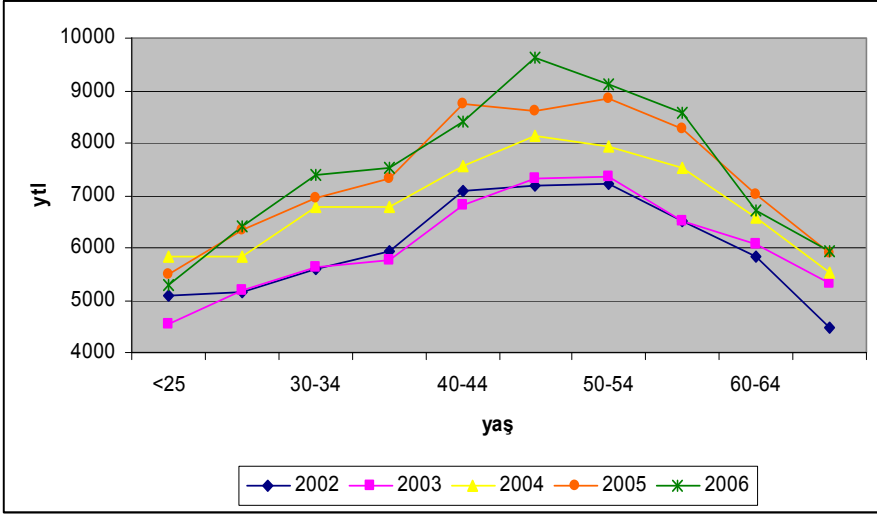
4. Zaman Serilerinin Karşılaştırılması

4.1. Gelir

Grafik 13'te medyan gelir yaş gruplarına göre 2002'den 2006'ya kadar olan beş yıl için karşılaştırmalı olarak verilmiştir. 2001 krizinden sonraki ilk iki yıl olan 2002 ve 2003 yıllarındaki gelir profillerinin seviyeleri genel

olarak benzerdir. Tek farklılık 65 yaş sonrası gruplar için görülmektedir. Bu gruplar için 2003 yılında gelir daha yüksektir. 2004 ve 2005 yıllarında gelir artmıştır. 2004 yılındaki artış özellikle genç yaş grupları için yüksek olmuştur. Örneğin, 2003 yılına kıyasla artış 30-34 yaş grubu için yüzde 20 olurken, 40-44 yaş grubu için bu artış yüzde 11 olmuş, 50-54 ve 60-64 yaş grupları içinse yüzde 8’de kalmıştır. 2005 yılındaki artış ise yaş gruplarına göre daha benzer olmuştur.

2004 yılındaki artışı 2005 yılındaki ile karşılaştıracak olursak, 40 yaşına kadar olan gruplar için 2004 yılındaki artış daha yüksek olmuştur. 40 ile 64 yaşları arasındakiler için her iki yıldaki artış oranı benzer olurken, 65 yaş sonrası gruplar için tersine 2005 yılındaki artış biraz daha yüksek olmuştur. 2006 yılındaki gelir eğrisi, 2005 yılındakine benzemekle beraber, orta yaş gruplarında, 40-44 yaş grubu hariç, bir artış gözükmemektedir.

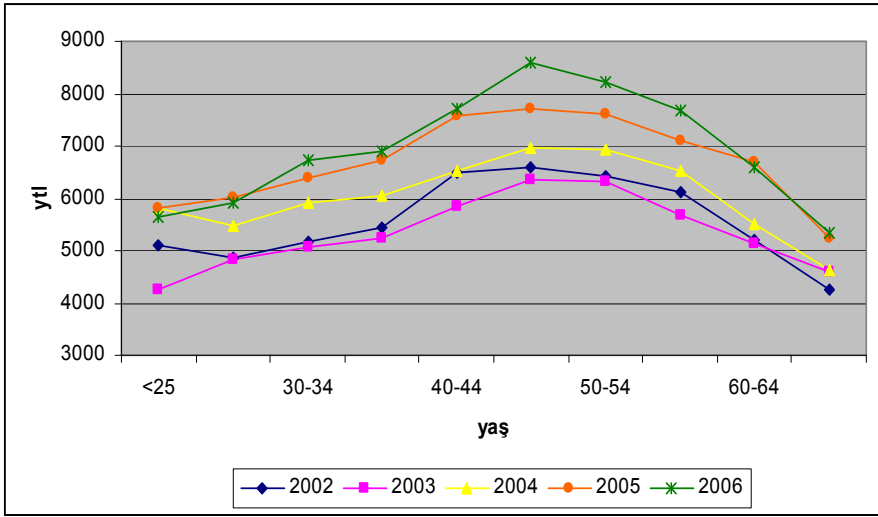

Grafik 13: Yaşa Göre Medyan Gelirde Zaman Üzerindeki Değişim (2002 fiyatları)

4.2. Tüketim

2002’den 2006’ya kadar olan yıllar için medyan tüketim profilleri Grafik 14’de karşılaştırmalı olarak verilmiştir. 2002 ile 2003 yıllarını karşılaştırdığımızda 60 yaşına kadar olan 2003 tüketim seviyelerinin biraz daha düşük olduğunu görmekteyiz. Halbuki bu iki yıldaki gelir seviyeleri, Grafik 13’te verildiği üzere, birbirlerine çok yakındır. 2004 yılında, gelirdeki artışa paralel olarak tüketimde de önemli bir artışın olduğunu ve yine gelirdeki değişimlere paralel olarak bu artışın özellikle genç yaşlarda daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 2004 yılındaki tüketim artışı 25 ile 60 yaşları arasındaki gruplar

için yüzde 10 ile 15 civarında olmuştur. 2005 yılında da medyan tüketim değerlerinde, gelirdede olduğu gibi, bütün yaş grupları için bir artış olmuştur. Bu artış, hemen hemen bütün yaş grupları için yüzde 10 civarında ya da üzerinde olmuştur¹⁸. 2005 yılı tüketimindeki artışın diğer önemli bir özelliği ise, bu artışın çoğu yaş grubu için gelirdeki artıştan yüksek olmasıdır. Tüketimdeki artış 2006 yılında da, özellikle orta yaş grupları için, ki bu 45 ile 59 yaşları arasında çok belirgindir, devam etmiştir. Fakat, 2006 yılındaki artış genel olarak bir önceki yıl kadar yüksek olmamıştır.

Grafik 14: Yaşa Göre Medyan Tüketimde Zaman Üzerindeki Değişim (2002 fiyatları)

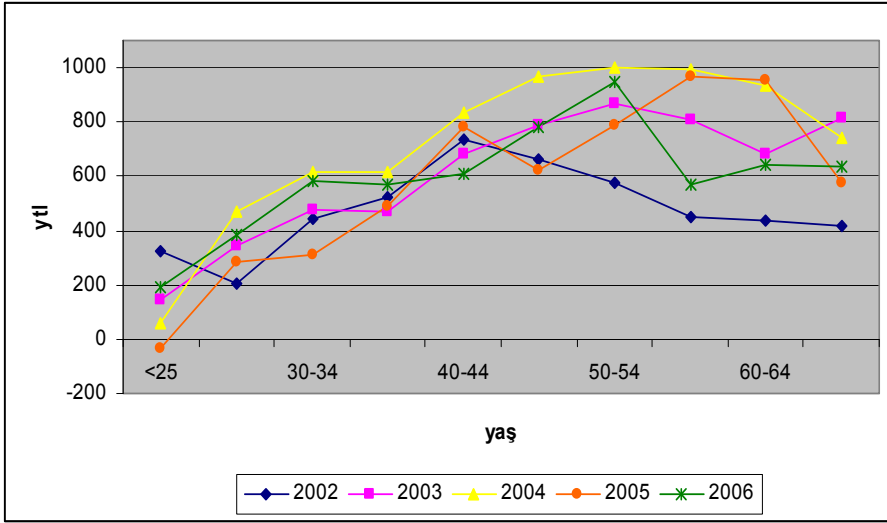
4.3. Tasarruf

Medyan tasarruf miktarlarının yaşa göre 2002'den 2006'ya kadar olan yıllar için karşılaştırılması Grafik 15'te verilmiştir.

Şekil olarak baktığımızda, profillerin 2003 ve sonrasındaki yıllarda genel olarak benzer olduğunu, ama 2002 yılında biraz farklılaştığını görmekteyiz. 2003 sonrasında medyan tasarruf ellili yaşlarda tavan yapıp, sonrasında hafif bir azalma eğilimine girerken, 2002 yılındaki profil 40-44 yaşlarında tavan yapmakta ve sonrasında azalmaktadır. Bununla birlikte, bütün yıllar için 40-44 yaşlarına kadar tasarruf miktarlarında yaşa göre önemli bir artış eğilimi görmekteyiz.

¹⁸ 2005 yılındaki tüketimdeki artış Van Rijckeghem ve Ucer (2008) ve Yükseler ve Türkan (2008) tarafından da not edilmiştir. Her iki makalede de bu artışın olası nedenleri tartışılmaktadır.

Seviye olarak baktığımızda ise, 2003 yılında 45 yaş sonrası grupların bir önceki yıla göre daha fazla tasarruf yaptığını görüyoruz. 2004 yılında, gelirdeki önemli artışa paralel olarak, tasarruf profilinin yukarı doğru kaydığını ve hemen hemen bütün yaş grupları için tasarruf miktarının arttığını görüyoruz.

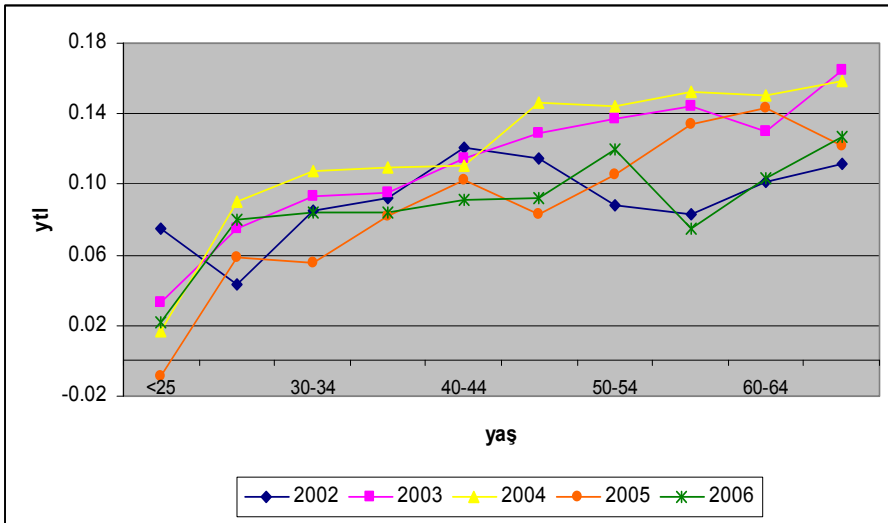
Grafik 15: Yaşa Göre Medyan Tasarrufta Zaman Üzerindeki Değişim (2002)

Tasarruf miktarları açısından en büyük sürpriz olarak nitelendirebileceğimiz sonuç, 2005 yılında ortaya çıkmaktadır. 2005 yılındaki tasarruf miktarları 2004 yılına göre bir düşüş kaydetmektedir ve bu durum, gelir seviyesindeki artışa rağmen gerçekleşmektedir. 2005 yılındaki tasarruf miktarları 2003 yılındaki miktarlara benzemekte ve hatta genç yaş grupları için daha düşük olmaktadır. Bu 2005 yılındaki gelir miktarlarının 2003 yılındakilere göre hemen hemen bütün yaş grupları için yüzde 20 civarında artmasına rağmen gerçekleşmektedir. 2006 yılındaki tasarruf profili genel olarak 2005 yılındakine benzemekle beraber, seviye itibarıyla genç yaş grupları için biraz daha yüksek, ileri yaş grupları için biraz daha düşüktür.

4.4. Tasarruf Oranı

2002 ile 2006 yılları arasındaki yaşa göre medyan tasarruf oranı profilleri Grafik 16'da sunulmaktadır. 2002 yılından 2003 yılına geçişte, 45 yaş üzerindeki grupların tasarruf oranlarında önemli bir artış gözlemlemekteyiz. Zira bunun tasarruf miktarlarındaki artış şeklindeki yansımaları Grafik 15'te görmüştük. 2004 yılındaki tasarruf miktarları, az da olsa bir artışla beraber,

2003 yılındaki değerlere benzerdir. 2004 yılında tasarruf oranlarındaki bu az da olsa artış ve gelir miktarlarındaki artış nedeniyle, Grafik 15’te gördüğümüz tasarruf miktarlarındaki artış gerçekleşmiştir. 2005 yılında tasarruflardaki azalma Grafik 16’da açık olarak görülmektedir. 2004 yılına kıyasla her yaş grubu için tasarruf oranı daha düşüktür. 50 yaş altındaki gruplar için 2005 yılındaki tasarruf oranları, krizin hemen sonrasında 2002 yılındaki oranların da altına düşmüştür. 2006 yılında ise, tasarruf miktarlarında gözlemlediğimize paralel olarak, genç yaşlardaki tasarruf oranı bir önceki yıla kıyasla biraz daha düşük, ileri yaşlarda ise biraz daha yüksektir.

Grafik 16: Yaş Göre Medyan Tasarruf Oranında Zaman Üzerindeki Değişim

5. Sonuçlar

Çalışmamızda, Türkiye’deki hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruflarının yaşam döngüsü profilleri, 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi kullanılarak incelenmiştir. Analizlerimize göre, medyan gelir 40 yaşına kadar artan, 40 ile 54 yaşları arasında görece sabit kalan, 55 yaşından sonra ise azalan, bir diğer deyişle kambur bir şekil sergilemektedir. Bununla beraber, bu kambur şekil A.B.D. ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde görülen kambur şekiller kadar belirgin değil, görece daha yatayıdır.

Medyan gelirdeki kambur şekil, her gelir dördünü için korunmaktadır. Dördünler arasındaki mesafe olarak ölçülebilen gelir dağılımındaki eşitsizlik, yaş gruplarına göre fazla değişmemektedir. Gelir eğrilerini, sürekli gelirin bir göstergesi olan eğitim gruplarına göre irdelediğimizde, istisnasız bütün

eğitim seviyeleri için eğrilerin saatin ters yönünde bir rotasyona uğradığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle, yüksek yaş grupları için görece bir artış gözlemlenmektedir. Bu da Türkiye’de kohort etkilerinin ne kadar önemli olabileceğine işaret etmektedir. Genç yaş gruplarında yüksek eğitimlilerin oranının daha yüksek olması nedeniyle, toplam nüfus için yapılan profil, eğitim gruplarına göre olan profili saat yönünde çevirmekte, dolayısıyla yaşlanma ile gelirdeki düşüşü abartmaktadır. Eğitim gruplarına göre ayrıştırmanın ortaya koyduğu bir başka sonuç, üniversite mezunları için kambur şeklin ortadan kalkmasıdır.

Tüketim profillerine baktığımızda, gelir profiline benzer şekilde burada da kambur bir şekil olduğunu, ancak, tüketim eğrisinin gelir eğrisine göre daha yatay olduğunu görmekteyiz. Tüketim eğrisinin bu kambur şekli sürekli gelir hipotezinin bir sonucu olan düzgün tüketim eğrisiyle uyuşmamaktadır. Ayrıca, beklenildiği gibi, tüketim bütün yaş grupları için gelirle birlikte artan bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte, yine gelir profilindekine benzer olarak, tüketimdeki eşitsizlik yaşa göre önemli bir farklılık göstermemektedir. Eğitim gruplarına göre tüketim eğrilerine baktığımızda, gelir eğrilerindeki duruma benzer olarak, bu eğrilerin saatin ters yönünde bir rotasyonu uğradığını, dolayısıyla da kambur şeklin tepe noktasının daha geç yaşlarda gerçekleştiğini görmekteyiz.

Tasarruf yaşa göre önemli ölçüde değişmektedir. Medyan tasarruf değerleri 55-59 yaşlarına kadar artmakta, 55 ile 64 yaşları arasında en yüksek seviyesine ulaşmakta ve 65 yaşından sonra ise düşmektedir. Ayrıca, bu miktar, aile reisi en genç gruptan (25 yaşından küçük) olan hanhalkları dışındaki tüm gruplar için pozitif olarak gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye’de yaşam süresinin daha kısa olduğu göz önünde bulundurulursa, 55 ile 64 yaşları arasındaki yüksek tasarruf oranı, yaşam döngüsü hipotezinin iddia ettiği tasarruf nedenleri dışında da nedenler olması gerektiğini işaret etmektedir. Tasarruf ile ilgili diğer bir bulgu ise, diğer ülke çalışmalarındaki bulgulara benzer bir şekilde, tasarrufların harcanabilir gelirin artan bir fonksiyonu olmasıdır. Ancak bu durumun nedeni, davranışsal farklılıklar yerine kalıcı olmayan gelir şokları da olabilir. Bu bağlamda cari gelir ile tasarruf arasındaki ilişki yerine sürekli gelir ile tasarruf ilişkisini analiz etmek adına örneklem eğitim gruplarına göre bölünmüştür ve tasarrufların eğitimin artan bir fonksiyonu olduğu bulunmuştur. Eğitim gruplarına göre tasarruf miktarları arasındaki farkın yaşam döngüsü boyunca sürmesi, eğitim seviyesine göre birikmiş tasarruf (mal varlığı) dağılımındaki dengesizliğin yaşa göre giderek artması anlamına gelmektedir (eğitim seviyesinin belli bir yaştan sonra değişmeyeceği düşünülürse).

Medyan tasarruf oranında yaşa göre önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. En genç reislerin bulunduğu hanhalkları dışındaki diğer tüm hanhalkla-

rı için medyan tasarruf oranı pozitifdir. Tasarruf profili altmışlı yaşlara kadar artan bir eğilim sergilemektedir. 25-29 yaşları arasında yüzde 6 olan tasarruf oranı 60-64 yaşları arasında yüzde 14'e kadar çıkmaktadır. Çok ileri yaşlarda dahi tasarruf oranları görece yüksek değerlerde (yüzde 10'nun üzerinde) kalmaktadır. Tasarruf oranlarındaki yaşa göre artış ve Türkiye nüfusundaki görece yaşlanma göz önüne alındığında, demografik trendlerin tasarruf oranı üzerinde pozitif bir etki unsuru olmasını bekleyebiliriz. Bununla birlikte, tasarruf oranını belirlemede yaştan çok gelir seviyesi öne çıkmaktadır. Yaşa göre tasarruf oranları arasında, düşük gelir grupları için– özellikle en alt dördün için –görünür farklar olmakla birlikte, bu farklılıklar gelir gruplarının tasarruf oranları arasındaki farklar kadar bariz değildir. Gelir gruplarına göre tasarruf profillerindeki diğer ilgi çekici bir nokta ise en düşük gelir dördünü için yaşa bağlı olarak görülen artıştır. Bunun sonucunda gelir gruplarının tasarruf oranları arasındaki fark ileri yaşlarda erken yaşlara göre çok daha azdır.

Tüm örneklemin medyan tasarruf oranı yüzde 9 olarak bulunmuştur. Yaş grupları için tasarruf oranlarına bakıldığında, ülkemizdeki oranların Poterba'da (1994) düşük tasarruf oranlı ülkeler olarak sınıflandırılankilere benzer olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim gruplarına göre baktığımızda, üniversite mezunları hariç diğer gruplar için tasarruf yaşla beraber artan bir şekil sergilemektedir. Ayrıca, tasarruf oranı profilleri, eğitim seviyesi arttıkça daha yatay bir hal almaktadır.

Gelir, tüketim ve tasarrufların zaman içindeki değişiklikleri de çalışmamızda incelenmiştir. Gelir profilleri bütün yıllar için, kırklı yaşların sonları ve ellili yaşların başında en yüksek değerlere ulaşan kambur bir şekil sergilemektedirler. 2002 ve 2003 yılları için gelir seviyeleri birbirlerine çok yakındırlar. 2004 yılında bütün yaş grupları için reel gelirde önemli bir artış olmuş, 2005 yılında ise bu artış devam etmiştir. Ancak 2004'teki artış genç yaş grupları için daha belirgindir. Yükselen gelir trendi, 2006'da yavaşlamıştır.

Tüketim profillerinin zaman içindeki değişimi gelirdeki değişime oldukça benzerdir. Ancak, 2004 yılındaki tüketim seviyesindeki artış gelir kadar yüksek değildir ki, bu da 2004 yılında tasarruf seviyelerinde bir artışa yol açmıştır. 2005 yılında ise, bunun aksine, tüketimdeki artış daha yüksek olduğu için, tasarruf seviyeleri düşmüştür. 2005'teki medyan hanehalkı tasarruf oranları, 2003'ten 2005'e kadar tüm yaş grupları için gelirdeki artışa rağmen, 2003'tekine yakın bulunmuştur.

Çalışmanın kapsadığı tüm yıllar için tasarruf profilleri, 45 yaşa kadar hızlı artan bir trend sergilemektedir. Finansal krizi takip eden yıl olan 2002'de, tasarruf profili 45 yaştan sonra farklı bir trend göstererek, diğer bütün yıllarda ellili yaşların ortalarına kadar artarken, düşüşe geçmiştir. Hatta, 45 yaşın üstündeki gruplar için 2002 yılından 2003 yılına tasarruflarda önemli bir artış vardır.

Tasarruf oranlarının zaman içindeki değişimine baktığımızda, 2004 yılındaki tasarruf oranlarının hemen hemen tüm yaş grupları için diğer yıllardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle, 2004 yılındaki tasarruf miktarının yüksekliği yalnızca yüksek gelir düzeyiyle değil, aynı zamanda daha yüksek tasarruf oranıyla ortaya çıkmıştır. 2005 yılı ve 2006 gelir düzeylerinin 2004 yılına göre daha yüksek olmasına karşın, tasarruf oranları daha düşük bulunmuştur. Hatta, 2005 ve 2006 yıllarındaki tasarruf oranları, 2003 teki gelir düzeyinin bu yılların gelirinden düşük olmasına karşın, çoğu yaş grubu için 2003 yılına ait tasarruf oranlarından bile düşük bulunmuştur. Çok daha yüksek gelire karşın, 2005 ve 2006 yıllarındaki düşük tasarruf oranları, üzerinde daha fazla durulması gereken bir konudur.

Kaynakça

Akçin, O., & Alper, E. (1999). Aggregate consumption and permanent income: An empirical investigation for Turkey. *METU Studies in Development*, 26 (1-2), 1-23.

Attanasio, O. P., & Browning, M. (1995). Consumption over the life cycle and over the business cycle. *American Economic Review*, 85(4), 1118-1137.

Attanasio, O. P. (1994). Personal saving in the United States. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp57-123). The University of Chicago Press.

Attanasio, O. P., & Székely, M. (2000). Household saving in developing countries – inequality, demographics and all that: How different are Latin America and South East Asia ?. Inter-American Development Bank, Research Department, Working Paper No:427.

Banks, J., & Blundell, R. (1994). Household saving behavior in the United Kingdom. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp.169-206). The University of Chicago Press.

Börsch-Supan, Axel. (1994). Savings in Germany – part 2: Behavior. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 207-236). The University of Chicago Press.

Burbidge, John B., & Davies, James B. (1994). Household data on saving behavior in Canada. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 11-56). The University of Chicago Press.

Deaton, A., & Paxson, C. (1994). Saving, growth and aging in Taiwan. In D. Wise (Ed.), *Studies in the Economics of Aging* (pp. 331-357). Chicago, United States: University of Chicago Press.

Duygan, B. (2005). Aggregate shocks, idiosyncratic risk, and durable goods purchases: Evidence from Turkey's 1994 financial crisis. EUI Finance and Consumption Program Working Paper.

Duygan, B. (2006). Welfare cost of financial crises when risk-sharing is imperfect: Evidence from Turkey. EUI Finance and Consumption Program Working Paper.

Duygan, B., & Guner, N. (2007). Income and consumption inequality in Turkey: What role does education play?. In S. Altuğ and A. Filiztekin (Ed.), *The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance and Reform and Stabilization Policy* (pp. 63-91). Routledge Studies in Middle Eastern Studies.

Friedman, Milton. (1957). *A theory of the consumption function*. Princeton, Princeton University Press.

- Gibson, John K., & Scobie, G. M. (2001). Household saving behaviour in New Zealand: A cohort analysis. New Zealand Treasury Working Paper, No: 01/18.
- Hall, Robert E. (1978). Stochastic implications of the life cycle-permanent income hypothesis: Theory and evidence. *Journal of Political Economy*, 86(6), 971-987.
- Halvorsen, E. (2003). A cohort analysis of household saving in Norway. Statistics Norway, Research Department, Discussion Paper, No; 354.
- Hong, G. S., Sung, J., & Kim, S. (2002). Saving behavior among Korean households. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 30(4), 437-462.
- Hussein, K. A., & Thirlwall, A. P. (1999). Explaining differences in the domestic savings ratio across countries: A panel data study. *Journal of Development Studies*, 36(1), 31-52.
- Japelli, T., & Pagano, M. (1994). Personal saving in Italy. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 237-268). The University of Chicago Press.
- Kraay, Aart. (2002). Household saving in China. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 545-570.
- Loayza, N., Schmidt-Hebbel, K., & Serven, L. (2000). Saving in developing countries: An overview. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 393-414.
- Marku, Marenglen. (2004). A cohort analysis of consumption and earnings in Iran: 1984-2002. Paper presented at NEUDC Conference, Montreal, Canada.
- Masson, Paul R., Bayoumi, T., & Samiei, H. (1998). International evidence on the determinants of private saving. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 483-501.
- Modigliani, Franco, & Brumberg, Richard. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. In Kenneth K. Kurihara (Ed.), *Post-Keynesian Economics* (pp. 388-436). New Brunswick, N. J. Rutgers University Press.
- Özcan, K. M., Günay, A., & Ertaç, S. (2003). Determinants of private savings behaviour in Turkey. *Applied Economics*, 35, 1405-1416.
- Özmen, Erdal, & Yavan, Zafer A. (1999). Aggregate consumption in Turkey: An empirical investigation, METU ERC Working Paper No: 99/22.
- Takayama, Noriyuki, & Kitamura, Yukinobu. (1994). Household saving behavior in Japan. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 125-167). The University of Chicago Press.
- Tansel, A. (1992). Household saving, income and demographic interactions. *METU Studies in Development*, 19, 91-114.
- Van Rijckeghem, C., & Üçer, M. (2008). The evolution and determinants of the Turkish private saving rate: What lessons for policy?. Paper presented at ERF Conference, İstanbul, Turkey.
- Yükseler, Zafer, & Türkan, Ercan. (2008). Türkiye’de hanehalkı: İşgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizi. TÜSİAD-T/2008-03/455.

EKLER

Tablo A1: Yaşa ve Eğitim Seviyesine Göre Örneklem Büyüklüğü

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	3	40	55	7
25-29	16	241	244	72
30-34	38	473	342	114
35-39	67	580	373	130
40-44	66	630	398	113
45-49	102	625	320	101
50-54	114	560	210	112
55-59	115	442	129	58
60-64	129	311	67	35
65-69	154	233	38	21
70-74	146	167	45	13
>74	151	121	29	6
hepsi	1,101	4,423	2,250	782

Extensive Summary

A cross-sectional analysis of income, consumption and saving behavior of Turkish households

Seyit Mümin Cilasun
Atılım University

Murat Güray Kırdar*
Middle East Technical University

Received 05 January 2009; received in revised form 09 May 2009; accepted 10 May 2009

Introduction

Consumption accounts for about two thirds of GDP in most countries and it is the most important determinant of welfare. In addition, consumer attitudes toward saving, which are based on consumption decision, are very important for capital accumulation, the process of investment, growth and development. These facts make consumption and saving among the most popular research areas both in macroeconomics and microeconomics.

In order to explain the consumption behavior many models were developed in the literature. Among those Friedman's (1957) permanent income theory and Modigliani and Brumberg's (1954) life-cycle hypothesis are the lasting contributions of the modern consumption function literature. Their main argument is that individuals try to keep the marginal utility of consumption constant over time by doing intertemporal allocations of consumption. Most of the recent studies use rational expectations version of permanent income model, which was first used by Hall (1978).

Economic theories state that savings are crucial for investment and, therefore, economic growth. In addition to that, the absence of efficient credit markets makes savings the most important mechanism that is used to smooth out income shocks. This fact is important because these shocks on income may prevent the human capital accumulation process, which would lead to worse living conditions. In this respect, understanding the behavior of consumption and saving is very important for all, but especially less developed countries.

In order to analyze saving and consumption behavior and to test the validity of the consumption models, empirical studies use two kinds of data: aggregate and micro data. Micro data have the immediate attraction because consumption theory applies to an individual or a household. Moreover, using micro data it is possible to control for the individual characteristics; whereas using aggregate data in a representative agent framework destroys all individual personality. Most of the studies on developing countries employed macro data to investigate saving and consumption (see, for example, Hussein and Thirlwall, 1999; Loayza, Hebbel and Serven, 2000; Masson, Bayoumi and Samiei, 1998); however, little effort is paid to understand the saving and consumption behavior of households mainly due to lack of surveys. Similar to the other developing countries, there have been some macro studies about consumption and saving for Turkey (Akçin and Alper, 1999; Özcan, Günay and Ertaç, 2003; Özmen and Yavan, 1999); however to the best of our knowledge very few studies have been

* Address for Correspondence: Murat Güray Kırdar, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü06531 Ankara, Türkiye. E-mail: kirdar@metu.edu.tr

carried out by employing micro data. One of these few studies is Van Rijckeghem and Üçer (2008) which investigates the determinants of saving, and the change in savings throughout the time. Yükseler and Türkan (2008) analyze the income, consumption and their components by using household budget surveys. Duygan (2005) found that the higher employment risk reduces the likelihood of buying durable goods, by employing 1994 Household Consumption Expenditures Survey. By employing the same data set, Duygan (2006) investigated the welfare effects of 1994 financial crisis on different socio-economic groups by analyzing the consumption expenditures. Another study that uses micro data is Duygan and Guner (2007). They analyzed the income and consumption inequalities in Turkey by using 1994 and 2002 household surveys. The main difference between our study and these studies is that we are analyzing the age profiles of income, consumption and saving. In addition, we investigate these profiles for different income and education groups. Since current income is highly affected from temporary income shocks, using education groups helps us to understand the relationship between the variables and permanent income. Another difference is that while those studies define saving rate as the ratio of mean households saving to mean household income, we define it as the mean (and the median) of the household saving rate.

Method

We examine the cross-sectional age profiles of income, consumption and saving outcomes in Turkey using Turkish Household Budget and Expenditure Surveys (HBS). This survey provides information about household structures as well as their socioeconomic conditions and demographic characteristics. Moreover, detailed information regarding consumption expenditures and income is also available.

In the first part of the study, income, consumption, and saving profiles are analyzed using the 2005 HBS. The analyses are based on the tabulation and graphing of the cross-sectional profiles of those variables by the age of the household heads. Since we are not primarily interested in the absolute levels but the shapes of the profiles, all figures in this part are obtained using current prices. The sample is divided into 10 age groups. Although mean values are presented for some variables, the measure of location that is primarily used is the median. This makes the analysis robust to the presence of outliers. The moments of the variables are calculated by employing the sampling weights which are proportional to the reciprocal of the probability of each household being included in the survey.

We also examine how income, consumption, and saving profiles vary according to income quartiles to understand the distribution in these variables as well as how this distribution changes by age. In addition, at the cross section level, we analyze how consumption and saving profiles vary according to permanent income of households by instrumenting permanent income by the education level of household heads. Furthermore, we compare the profiles of Turkish households with the profiles of some developed and developing countries.

In the second section of our analysis, we compare the cross-section profiles from 2002 to 2006 to see how these profiles evolved over time.

Results

The age profiles of both income and consumption are hump-shaped; however, the consumption profile is flatter than the income profile. When we examine the profiles according to income quartiles, we find that income inequality, measured by the dispersion among various quartiles, does not change so much by age. We also examined the profiles according to educational attainment. The hump-shapes of income and consumption profiles for the whole sample are rotated counterclockwise for all the education groups, i.e. the peak takes place later in the profiles for individual educational groups. The profile for the whole

sample peaks earlier because a lower level of educational attainment is much more likely among older household heads.

Median saving is positive for all household head's age but the youngest ones. Similar to the findings of cross-sectional data for many countries, saving is found to be an increasing function of disposable income. However, this situation may reflect the differences in transitory income shocks, not behavioral differences. In order to characterize the relation between saving and income, households in the sample are divided according to their permanent income rather than current income by using educational attainment of the household head. In this case, saving is found to be increasing with education.

The median saving rate in Turkey in 2005 was 9 percent. In addition, the saving rate was positive regardless of age group. However, saving rate of all age groups are similar to the low-saving countries as classified by Poterba (1994). The age-profile of saving rate exhibits a slightly increasing trend with age. When we condition on the education level, we find a more prominent increasing trend in the age-saving profiles of all but college graduates.

We also investigated the changes in income, consumption, and saving over time. One of the interesting findings in these analyses is that despite higher income levels in 2005 and in 2006 compared to 2004, saving rates are lower in that year. In fact, the saving rates in 2005 and 2006 are even lower than those in 2003 for almost age groups despite the fact that income levels in 2003 were even lower than those in 2004.

Conclusion

Consumer attitudes toward saving, which are based on consumption decision, are very important for capital accumulation, the process of investment, growth and development. Therefore, understanding the consumption and saving behavior is crucial for an economy. This paper investigates life-cycle profiles of income, consumption and saving of Turkish households using micro data from Turkish Household Budget Survey. According to the results, income and consumption age profiles are hump-shaped. However, consumption profile is flatter than the income profile. Median saving is positive for almost all age groups except the very young ones which is inconsistent with the life-cycle hypothesis since after retirement we expect a negative saving according to the hypothesis. Similar to the findings of cross-sectional data for many countries, saving is found as an increasing function of disposable income. Saving rate profile of Turkey exhibits an increasing trend with age. The saving rate in Turkey is similar in level to those in some Latin American countries like Peru and Mexico as well as to those in low-saving developed countries like the U.S., Canada, Germany, and the U.K. An interesting fact emerging from the time series comparisons is the decrease in saving and saving rates from 2004 to 2005 despite the increase in income between these years.